

M

81.082

M

81.082

81.082

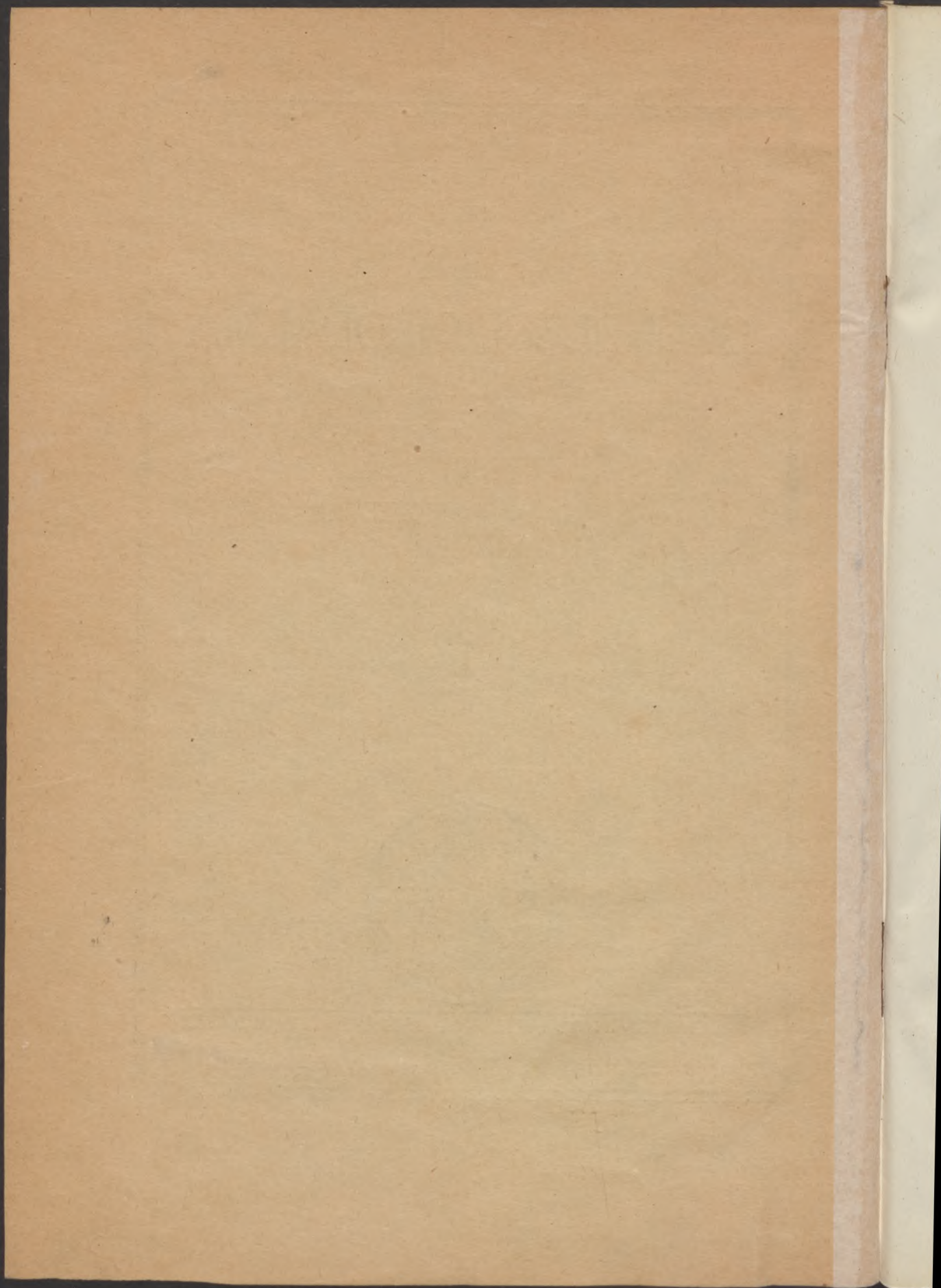
A GRÜNDLEREK IRODALMA

ÍRTA
DR. LÁM FRIGYES

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA, MÚZEUM-KÖRÚT 6. GÓLYAVÁR.
1926

Különlenyomat „A Szepesség” című emlékkönyvből.

A GRÜNDLEREK IRODALMA

ÍRTA
DR. LÁM FRIGYES

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA, MÚZEUM-KÖRÚT 6. GÓLYAVÁR.
1926

(R
2)

M 81.082

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló
1927 év. 10. sz.

R
1965

A GRÜNDLEREK IRODALMA.

I rigykedve nevezi a felsőszepesi a megye déli részét, a bányavidéket, Zipser Italien-nek, mert éghajlata kevésbé zord, mint a Tátra alatti vidéké.

A szepesi németiség déli csoportját gründlereknek hívják, mivel hegykatlanokban laknak a hajdanában virágzó bányászattal foglalkozó emberei. A gründlerrekhez Szepes megye határain túl még a stósziai, alsó- és felsőmecenzeni is tartoznak. Abaújból, Gömör megyéből a dobsinaiak, kiknek nyelvén hajdanában Rozsnyón és Csetneken is beszéltek.

A felsőszepesi ember azt veszi észre, hogy w helyett b-t, b helyett p-t ejtenek és ezért bibabú szóval csúfolja nyelvjárásukat (a wie was wo szavak kiejtését parodizálva).

A nyelvtudomány mai állása szerint a gründler tájszólás felső- és középnémet keverék nyelvjárás (oberdeutsch-mitteldeutsche Mischmundart). Az ihs (ihr), enk (euch), enker (euer) névmások bajor-osztrák eredetre mutatnak. Óbajor a szókezdő w-nek b-re való változása. De a gründlerrek szóközépen és szóvégen nem pf-t, hanem p-t ejtenek, mint a zipserek is teszik, ezért Gréb Gyula (*Mundart und Herkunft der Zipser*. 12–13. l.) azt állítja, hogy a gründlerrek ősei részben az Ércheegységből, részben Bajorországból jöhettek; Gölnicen és Mecenzenen keleti-frank elemek is találhatók a tájszólásban.

A gründlerrek nyelvével először Fröhlich Dávid késmárki híres matematikus foglalkozott (lásd: Weber Artúr, A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. Német phil. dolgozatok. Budapest, 1916. 4. l.). 1641-ben Der Uralte Deutsche Ungarische Zipserische Landsmann c. művében írja: „Die in den Zipserischen Bergstädten als zu Schwedler, Schmölnitz, Gölnitz, Wagendrüssel, Einsiedl, Stosz, Topschau etc. reden auch schon österreichisch, aber sehr grob und corrupt“

etc. Azaz Fröhlich észrevette, hogy a gründlerek másképen beszélnek, mint a szepesi városok lakosai, akik szerint a meißeni beszédhez hasonló nyelvvel élnek.

A gründlerek nyelvével azóta számosan foglalkoztak (pl.: Rummy, Bredetzky, Schröer, Schwab, Krones, Schwicker), de a tudományos vizsgálódás sokkal később indult csak meg, a huszadik század elején. Ma már egész sorozat állítható össze a tájszólást tudományos apparátussal vizsgáló művekből. Ezek: *Mohr Győző*: A gölnicbányai nyelvjárás hangtani sajátosságai. 1902. — *Lersch Ernő*: A gründler nyelvjárás alaktani sajátosságai. 1904. — *Dr. Gedeon Alajos*: Az alsó-meczenzéi német nyelvjárás hangtana. 1905. — *Dr. Mráz Gusztáv*: A dobsinai német nyelvjárás. 1909. — *Grusz Lipót*: A szepesremetei nyelvjárás hangtana. (Kézirat.) — *Mátyás Károly*: A szomolnokhutai nyelvjárás hangtana. (Kézirat.)

Ezekhez hozzájárul: *Klein Sámuel*: *Bulenia* c. füzete, *J. Lux*: *Sprachproben aus Dobsina* (Zeitschrift für deutsche Mundarten. 1912.) és *Hans Reis*: *Die deutsche Mundartdichtung* (1915.) c. könyvében található szemelvény és magyarázata. Hans Reis azonban összetéveszti a két szepesi tájszólást, egynek veszi gründler értelmezésben.

Kéziratban (a M. T. Akadémia irattárában) maradt reánk *Lindner Ernő* gyönyörű és alapos műve: A gölnici nyelvjárás hangtana és alaktana. Lindner a „Zündruthé”-ből veszi példáit. Összevetette a késmárki tájszólást a gründler dialektussal. Kész munkája mellett fennmaradt egy roppant érdekes jegyzetgyűjtemény is nagyszámú cédulán.

A gründler-nyelvjárás első irodalmi emléke Bubenka:¹ „*Arithmeticae vulgaris nucleus*” című művében található (1688). Bubenka Jónás, Bubenka András ochtinai lelkész fia, német kántor és segédtanár volt 1680 körül Eperjesen. Később szülőföldjére, Lőcsére ment át. Művei: *Auserlesene geist- und trostreiche Jesuslieder*. Leutschau, 1683. — *Arithmeticae vulgaris nucleus*. Leutschau, 1688. — *Gloriam virtutis Mariasianae comitem panegyrico miratus est*. Lőcse, 1689.

¹ Lásd Szinnyei: Magyar Írók I. 1363 és Hirk József: Az eperjesi ev. hv. Collegium története 1897. 370 l. Bubenka számlókönyve elveszett, de a szóbanforgó nyelvjárásmutatvány három helyen jelent meg. Közölte a *Privilegiertes Anzeiger* 1773 és Korabinsky lexikona. Preßburg, 1786. 375—376. lap és Schröer: *Sitzungsberichte der Wiener Akademie* 1858.

„Um sich aber auch eine Vorstellung von dem deutschen Dialekt einigermaßen machen zu können, welcher in diesen Gegenden bey den Dorfleuten üblich ist, folgt allhier aus Bubenkas Rechenbüchel als eine Zugabe noch eine Unterredung zweer Bauern, welche mit einem Lastwagen aus einem benachbarten Flecken in die Leutsch fahren, eines gewissen damaligen Verbots wegen aber bey dem Niederthore zu Leutschau nicht ein gelassen wurden. Als sie daher ganz unwillig wieder umkehren und bey dem Obernthore hinein fahren mussten, sagte Andreas zu Balzer:

*Potz schlapamant, met schlappn met doal, itzt schlunda bieda, fon Nieda-Thoa pisz zun Oba-Thoa, ses ja goa beit, pisz bie en die Stódt kommn, bien di Leit ale wack. (B.) Sye duoch, bie beit is aach fon hieha, pisz zun Oba-Thoa? Dú thieichta Bolósch (spricht der A.) bie beit? ses jo gleych suo beit fon Oba-Thoa, pisz zun Nieda-Thoa, as hihea; pisz zun Oba-Thoa. Chó ych baas ból (spricht Balzer) daszsz suo beit is, aba, bie palt komba pisz duothin? (Andreas antwortet) als palt daszsz bie bien duot sejn, suo bien bi schont pis duothin sejn kommn. Ey ey! doas baas ich ból, (Balzer) aba, bie vil syn ból aach Schrytt pisz duothin? (Andreas:) Ich baas nit, bie missen se zéln: Als sind sie nach langem Gespräch eins worden, dass sie die Schritte zählen werden; und darbey auch abmerken, wie vielmal sich die Räder umdrehen werden; Andreas sagt daher zu Balzer: *Siesta Paltza, treib dú die Oxn pamélich, ond zel di Schrytt, ond luck off doas födasta Ród, bie sychs biet umdrén, ich bié ofs hindasta luckn bie vilmól sychs biet umdrén, ond bien sych zwamól biet umdrén, suo bie ich a Kiebal ofn Stackn schneidn ond dú biest aach a Kiebal of die Peitsch schneidn, bienn sych dein Ród zwamól umdrét.**

Nun fuhren sie fort und als Balzer gemerket, dasz sobald er 7 Schritt gethan, sich das Rad zweymal umgedrehet hat; so schneidet er einen Kerb auf seiner Peitsche und sagt: *Of 7 Schrytt zwamól*: Der Andreas sprach, *ond mejn Ród of 9 Schrytt zwamól* schneidet eben einen Kerb auf seinen Stecken. Und fuhren also fort, mit ihren Schritt zehlen, und

27. k. 223—224. l.). Azóta Weber Artúr is közölte negyedszer. (A szepesi nyelvjárastanulmányozás története. Közlemények Szepes vármegye múltjából. 1916. évf. 14—15. l.)

Kerbe schneiden. Als sie nun vor das Mittel-Thürchen kamen, stunden sie ein wenig still und zählten ihre angezeichnete Kerben. Da findet Balzer (der bey den fördersten Rad gewesen) 115 Kerb und 1 Schritt mehr. Andreas aber (bey den hindern Rädern) nur 89 Kerb, und 3 Schritt und spricht: *A bie is dós? ich fend ofn Stakkn nor 89 Kiebal, ond dú mieh:* Balzer sagt: *A, ich bas nit bie dós ist, ich hob jo gút gezelt:* Annuc. *hostú gút gezéhl* (sagt der A.) *ich hob jó ból pessa gezélt, bie dú, ich hob oach mieh Schritt drüba, as bie dú, denn dú hoaszt nor 1 drüba, ich hob aba Fembba; suo goah hihé, ond luck off dós hintasta Ród, ond zél pessa die Schrytt, oach die Kiebal bie bien palt luckn, bie pessa zéln koan, ich oda dú!*

Nun fuhren sie abermal fort, der A. bey den Fördern, der B. aber bey den hintern Rädern, zählen abermal die Schritt und schneiden die Kerbe auf. Als sie zum Ober-Thor kamen, besichtigen sie abermal ihre geschnittene Kerbe. Andreas (der nun bey den förder Rädern war) fand 72 Kerb und 6 Schritt mehr. Der B. aber bey den hinder Rädern nur 56 Kerb und 6 Schritt. Da sagt der A. *Sié Prúda Paltza dú hoast itzt wennigá Kiebal. Bós* (sagt der B.) *wenniga Kiebal, ich hobb jo ból gút gezélt:* Bie (sagt der Andreas) *ich hobb aach 6 Schritt miéh?* (Andreas sagt) *Bie is den dós? dú hóast 6 Schrytt miéh, ond ich aach 6 Schrytt miéh, od die Kiebal syn nit án?*

Da zankten sie sich eine gute Weile um die Kerbe und um die Schritt, wusten aber doch nicht wie viel Schritt von Untern bis zum Obern-Thor geschehen und wie vielmal sich die Förder- und Hinter-Räder umgedrehet. Bis ein Bürger zu ihnen kommen und gesagt: Die Förder-Räder drehen sich eher um, weil sie um etwas kleiner, als die Hintern. Dazu sagt der A. *jo drum!* Drauf giengen sie in die Stadt und legten das Eisen ab.“

A legrégibb szepesi nyelvjárás-empléket Korabinsky és utána Schröer tévesen lócsei tájszólásúnak mondják, de Csaplovics (Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn) mecenzéfi beszédnek nyilvánítja. A legrégibb nyelvemlékünk minden bizonnyal gründler szöveg.

Bubenka szemelvénye (1688) óta voltak bizonyára embeerek, akik írásban is használták a gründler nyelvet, de a

XIX. század közepéig nem találunk erre nézve nyomokat. Dalolni és mesélni az emberek mindenütt szerettek, a költészet az emberiség igazi anyanyelve. Jakob Melzer több mint száz évvel ezelőtt így sóhajtott fel: „Nur in der Dichtkunst hat sich noch kein Zipser hervorgethan. Und doch ist die psychologische Bemerkung keinem Zweifel ausgesetzt, daß in der Zips fast ja der (sic!) zehnte Mann Dichter sey, denn die Zipser, als herzliche Freunde der Musen, machen sehr gerne und leicht viele Verse.“² A mi kis cikkünknek az lesz a feladata, hogy bebizonyítsa Melzer első mondatának alaptalanságát, ami a gründler költészetet illeti.

A felsőszepesieknek van Lindner fellépése óta virágzó költészetük, amely szélesebb körben is ismeretes. A gründlerok nem olyan szerencsések. Róluk keveset tud a világ. Gründler, mánta és buléner nyelven írott és nyomtatásban megjelent művek igen gyéren vannak. Mi lehet ennek az oka? A déli nyelv területén nem jelent meg újság — mint a „Karpathen-Post“ vagy a „Zipser Bote“ —, amely közölte volna a tájszólásban fogalmazott műveket; már pedig a költőt semmi sem ihleti és ösztönzi annyira, mint a nyomdafesték. Számos gründler tehetség elaludt, mert csupán csak az asztalfióknak írni — nagy heroizmus. A gründlerok területén nem volt középiskola — mint pl. a késmárki líceum —, amely mintegy tudományos középpontja lett volna. Nem volt nyomda! Hiányzott tehát minden alapfeltétele az irodalmi életnek.

A gründler költészet nagyjából kéziratos maradt fenn és, mint ilyen, nehezen hozzáférhető. A kéziratos anyagnak sok időt igénybe vevő gyűjtése nélkül nem írható meg az irodalmuk története.

Jelen cikkem inkább csak általánosan tájékoztató képét kívánja nyújtani. Ez a néhány adat is, amelyet sikerült összeszednem, nagy fáradozás eredménye.

Hézagosságot ismertetésemben sorra veszem az egyes gründler helyekről származó írókat.

Gölnicbányán kezdem.

„Lakosai németül beszélnek ugyan, de sokkal különbözőbb

² Csaplovics: Archiv, II. 328.

hangzatot és kimondást adnak a' szavaknak, mint Lótsén. vagy másutt, a' hol németül tisztán beszélnek; ezek pedig darabos és idomtalan hangokkal élnek" — mondja Vályi András 1799-ben (Magyar Országnak Leirása. II. k. 52. l.).

Gölnicbányáról két jó cikket olvashatunk (Weber Samu: 1900. a „Századok“-ban, Julius Mohr: 1922. a „Zipser Heimat“-ban). Gölnicbánya romantikus vidéke bővelkedik mondákban. A Thurzók vára, a bányák manói, az aranykeresők kalandjai inspirálták a babonás hajlamú bányász népet mindenféle mesék alkotására. Most is hallják a várúrnő panaszos jajját, aki Szapolyai emberei elől menekülve, leányával együtt a vár feneketlen kútjába ugrott. (Das Schloß zu Gölnitz. Philipp: Sagen aus der Karpathenwelt című könyvében. 62—63.) A legszebb gölnici monda kétségtelen a Szaláncziról szóló. Szalánczi az ördög, aki az erdő mélyén hegyalatti palotájában lakik. Akinek pénzre van szüksége, az erdőben odvas nagy bükkfát kopogtat meg és azt mondja:

Ich stehe vor deinem Haus,
Szalánczi, komm heraus.

Rögtön megjelenik előtte egy sovány ember, akinek füle mögött nagy tollszár van, utána pedig jön egy vörösszakállú emberke. Ezek elvezetik a pénzkeresőt Szalánczihoz, aki záros határidőre nagy kincset bocsát a rendelkezésére. Mikor letelt az idő, Szalánczi elviszi az adós lelkét. A szerződést vérrel kell aláírni. Egy gölnici szegkovács: Pinkus mester felkeresi Szalánczit, de száz évre kívánja a szerződést. Az ördög megharagszik erre a szemtelenségre. Irtózatos földrengés és mennydörgő villámlás közt menekül Pinkus, de megmenti lelke üdvösségét is. Visszamegy szegény embernek Gölnicre. Sógorát, aki dinomdánomban él a Szalánczitól nyert pénzen, egy reggel holtan találják, mert lejárt a vérszerződés tíz esztendeje. Szalánczi meséje Philipp említett gyűjteményének legkerekdedebb és legszebb darabja.

A gölniciek nemcsak mesélni tudnak, hanem dalolni is. Gölnici és egyéb gründler népdalokat³ Lindner Ernő is gyűjtött (a M. Tud. Akadémia irattárában) pl.:

³ Ezeket az újabbkori nyelvjárási szemelvényeket az egységes népies helyesírásban közlöm, melynek szabályait megállapította Dr. Gréb Gyula és közölte a „Zipser Heimat“ 1922. évf. 3. számában.

I.

Ach bëa de noch baaß von da Lieb zo sogn,
 Dëa soll zu ma kommen, ich bë es om klogn
 Und offenpoan;
 Daß ich hob mein scheen Schatz valoan.
 Ich hob en valoan, ich such en nëch,
 Hol en da Teubl, ich bëll en nëch.

II.

Benn ich bë kommen of die Gëlnetza Prëck,
 Been se of ma kreischen: Anne Marial, komm zorëck!“
 Ben ich bë kommen of die Schmëlnetza Hëh,
 Been se of ma kreischn: „Anna Marial ës schon hie!“

III.

Ach du liebe Faschangstog,
 Pist ma schon variba,
 Itz a Joa sei 'ch ibreg gepliem,
 Itz geschieht's ma bieda.

IV.

Ach ës dos a beita Beeg
 Von Metsenseifa pis of Csécs,
 Von Csécs pis en die Ungan rein,
 Duat bit mei krausa Schuppn sein.

Közkedvelt „*Es Gëlnetza Liedaa*“, melynek teljes szövegét,
 12 szakaszt, Sch. F. közölte a Zipser Heimatban (1923.
 8. folyam).

Az első szakaszát rendesen a következő formában éneklik:

„Schënes Maadaa, Hazes Maadaa,
 Gëh=ba ën die Tannen!
 — Naa und naa! Es kann nëch sein, es kann nëch sein,
 Die Tannen buln jo zannen!

A leány minden kérésre — menjünk ide vagy oda — taga-
 dólag felel, a tizenkettedik szakasz végére így hangzik:

„Schënes Maadaa, hazes Maadaa,
 Soog halt, bu soll=ba gëhn?
 — Gëh=ba nindatz, pleip=ba dahaam,
 Duet ës ons petta allaan! —

Nagyon érdekes és pajkos módon fejezi ki ez a gölnici
 népdal azt a gondolatot, hogy legjobb otthon!

Gölnicvölgyi bölcsődalokat Rudolf Göllner közölt a Zipser Heimatban (1926. 2. Folge). A 10 darab közt igen különös is akad, pl.:

Schlof, Engal, lang,
Da Tód sëtzt of da Stang,
Da hot a lange Kutte on,
Da bëll es peese Maadaal hom.

A gölnici köznép száján pompás balladák is keletkeztek, pl. a következő, amelyet Mohr Viktor dr. feljegyzett:

ACH, MUTTA, ACH MUTTA ...⁴

„Ach Mutta, ach Mutta, es hingat mich!
Gëbt ma Prut, sunst stëab ich!“
— Ach harr nunt du, mei liebes Kind!
Moagn bë ba sã'n geschbind! —
Und bi es Koan gesäet boa,
Pitt halt es Kind noch immadoa:
„Ach Mutta, ach Mutta, es hingat mich!
Gëbt ma Prut, sunst stëab ich!“
— Ach harr nunt du, mei liebes Kind.
Moagn bë ba ëantn geschbind! —
Und bi es Koan geëant boa,
Pitt halt es Kind noch immadoa:
„Ach Mutta, ach Mutta, es hingat mich!
Gebt ma Prut, sunst stëab ich!“
— Ach harr nunt du, mei liebes Kind.
Moagn bë ba mohl'n geschbind! —
Und bi es Koan gemohl'n boa,
Pitt halt es Kind noch immadoa:
„Ach Mutta, ach Mutta, es hingat mich!
Gëbt ma Prut, sunst stëab ich!“
— Ach harr nunt du, mei liebes Kind!
Moagn bë ba packn geschbind! —
... Und bi es Prut gepackn boa,
Su liegt es Kind uf da Tutnpoa.

Ebben a poétikus városkában született meg az igen prózai célzatú első ismert gründler-műköltemény, egy verses röpirat az alkohol pusztításáról. A „Gründler“ című folyóirat

⁴ Nagyon elterjedt német népdal eredeti változata. Lásd: Götzinger's Deutsche Dichter. 1876. I. 89. „Das hungernde Kind“. A gölnici változat a legszebb és legfrappánsabb!

(I. évfolyam, 1. szám) felemlíti, hogy a gründler népnek hajdani rákfeneje az alkohol volt. 1842-ben került Gölnicre ev. papnak Steinacker Gusztáv, a híres író és műfordító. 1846-ig működött itt. Négy, nyomtatásban megjelent egyházi beszédje maradt gölnici idejéből. Ezek közül igen szép: *Der Bergmann als frommer Christ* (1843). Steinacker 1846 február 15-én egy *Mäßigkeitsverein*-t alapított. Asszonyok és férfiak fogadalmat tettek, hogy nem isznak többé. Steinacker barátja és munkatársa Fuchs Sámuel írta ekkor a „Zündruthe” című költeményt, amelyet azóta *Schröer* 1863-ban a

Gölnicbánya.

bécsi tud. akadémia *Sitzungsberichte*-jében (44. k. 334—342) és a „*Nach der Schicht*” gölnici folyóirat (1883, V. évf., 7. sz.) is közölt és amely a pozsonyi *Kreuzkalender*-ben (1924) is megjelent. Fuchs Sámuel, a „Zündruthe” szerzője, 1809 június 1-én született Gölnicbányán, mint egy lakatosmester egyetlen gyermeke. Eperjesen végezte a teológiát. Több nyelven beszélt. Az Obrenovics fejedelmi család nevelőnek fogadta. Sok ideig volt Belgrádban. Ez a város akkor még egészen török jellegű volt. Fuchst tanítónak választották meg Gölnicre az ev. leányiskolához. Hazajött, magával hozott sok mindenféle keleti dolgot: pipát, papucsot, szőnyeget, kendőt. Nagy zenész és jó énekes volt. A Zündruthén kívül egyéb

humoros dolgokat is írt. 1847 augusztus 3-án halt meg tifuszbán.⁵

A művecske teljes címe: *Zündruthe zur Sprengung des Brantweinfasses, oder die beiden Nachbarn, ein Brantweintrinker und ein Mäßigkeitsfreund; ein Gespräch in Gölnitzer Mundart.* — Auf Kosten des Gölnitzbányaer Mäßigkeitsvereins herausgegeben von *Samuel Fux.* — Kaschau. Gedruckt bei Carl Werfer 1846. 16 oldal. 8°.

Mottója: Da' Hanes trinkt es Plappa' bassa' gëan,
Da' Mëchl bëll en Plappa'monn pokëa'n.

Hanes.

Bos paukt da Koritnaky aus?
Ich hob nëch gut geheat;
Mie scheints; om Pellegrad a Haus,
Dut ës es nëch viel beat.

Mëchl:

Na, nëch a so, ie irrt enk sea,
Ganz andas sogt mei Maad:
Da publiziert a gute Lëa
Fan Schenk von Komitaat.
De Pranfeintrinka sen geschlogn,
Da Schenk teff nischt meh poagn,
Und poagt a, teff a nindatz klogn,
Das macht en Saufan Soagn.

Már a címlap és a mottó is elárulják, hogy absztinens röpirattal van dolgunk, amelyben nem szabad poézist keresnünk. Költészetet nem is kapunk benne, hanem a pálinka romboló hatásának realiztikus leírását igen talpraesett módon, a nép szájából elléselt ötletes mondások és bölcs tanítások kíséretében.

A gründlerek költészetében igen nagy szerepet játszik az alkohol elleni harc. Míg a zipsereknél a részeg ember csak komikus figura (Webernél, Krompechernél), addig a gründlerek rendületlen komolysággal beszélnek a butító szenvedélyről. Nem rettennek vissza a sikeres propaganda érdekében a legcsúfabb ecsetvonástól sem. (Így Kliegl, Klein,

⁵ Fuchs Sámuelre vonatkozó személyi adatok találhatók Lindner Ernő hagyatékában a M. T. Akadémia irattárában. Jeszenák Alfonz 1887 dec. 6-án kelt levele és Zimmermann Andor ev. lelkész anyakönyvi kivonata.

Fuchs.) Aki ezeket az irányzatos műveket olvassa, azt lehetné, hogy a gründler nép jobban hódolt a szesz hatalmának, mint a „józanabb“ zipserék; és hogy az írók ezért kongatják meg az éppen nem szépen szóló vészharangot. Pedig ez nem áll; pityizálnak bizony a Poprád völgyében is, de a felsőzipser tollforgatók nem szeretnek társadalmi problémákkal foglalkozni; nem akarnak tanítani, csak szórakoztatni, holott Rosegger példáján okulva, tudhatták volna, hogy a tájköltészetnek eminens pedagógiai hivatása is volna.

Készakarva túlzó és torzító röpiratát Fuchs két gölnici polgár szájába adott párbeszédbe öltözteti. Hanes, a pálinka rabja, és Mëchl, az absztinentia apostola, vitatkoznak a vármege rendeletéről, amely a kocsmáknak megtiltja a hitelezést. Olyan ügyesen érvel Mëchl, hogy Hanest lekapja a lábáról, sőt mi több, a végén a megtért korhely, mint minden újhítű, még jobban haragszik régi ideáljára, a butykosra, mint az, aki őt megtérítette. Élénk és fordulatos a jól megverselt párbeszéd, tele van népies hasonlattal és közmondással. A dialógus elevensége drámai tehetségre vall. Fuchs mindenestre olvasott ember volt, semmiesetre sem kezdő író.

A részeges emberről Mëchlnek ez a véleménye:

A sëcha Mensch, faboa, dëa ës
Of dëara Belt nischt bëat;
Da kault sich bi de lëchreng Nëss
Rëm of da kohl'n Èad.
Ond Gottes Strof, kimmt se ach spät,
De pleibt doch kaamol aus;
Denn bëa om Acka Unkraut sät,
Èant Tësteln fa sei Haus! —

Hans pedig így szól:

Ich boa a gottvageßna Christ,
Bi konn mia Gott vazeihn!
Doch so boa du ën Himml pist,
Ich bëll es nëch mëh sein! —

Sajnos, hogy a gyújtóhatású Zündruthe után nem tudunk más nyomdai verses termékről beszámolni, pedig Gölnicbányán, a gründlerek centrumában, sokszor történt kísérlet irodalmi élet, szellemi fórum teremtésére. Gölnici tárgyú

elbeszélést írt „*De teachte Annemarie*“ címmel Bock Tivadar (Zipser Anzeiger, 1866. 17., 18., 19., 20. sz.) irodalmi nyelven, de egyes személyei dialektusban is beszélnek. (Szo-morú szerelmi história.)

Gölnicen működött *Gratz Móric* ev. pap, Gratz Gusztáv v. miniszter atyja, aki havi közlőnyt szerkesztett irodalmi német nyelven „*Nach der Schicht*“ címen, jobbára vallásos tartalommal. Kísérletét a külföld is dicsérőleg említette (Rohmeder: Das Deutschtum in Zipsen). Ez a folyóirat rövid életű volt. Hosszabb életet jósolunk és kívánunk az 1925-ben megindult „*Der Gründer*“ c. havi folyóiratnak, amely történelmi, néprajzi és irodalmi cikkek közlésével szolgálja a bányavidéki németiség ügyét. Szerkesztője *Grusz Lipót* (szül. 1871-ben Aranyidkán) középiskolai tanár, jelenleg a gölnici polgári iskola igazgatója, aki sokfélért írt, többek közt a remetei tájszólás hangtanát. Folyóirata pártfogást érdemel, mert szócsöve a régi becsületes polgári szellemnek.⁶

Gölnicbányának van tehát irodalmi szószéke, de van nagytehetségű költője is Mohr Viktor személyében. Dr. *Mohr Viktor* (szül. 1879 aug. 16-án Gölnicbányán, jelenleg pesti főreáliskolai tanár) — a világháború egyik szepesi hőse, akit a német császár a vaskereszttel tüntetett ki — már doktori disszertációjában is szülővárosa nyelvvel foglalkozott és most is tájszólásban ír. Magyar és irodalmi német nyelven megjelent költeményei tehetségről tanuskodnak, de legnagyobb sikereit mégis gründler anyanyelvén aratja.

Eposzban örököltette meg azt a kultúrmunkát, amelyet ősei évszázadok óta folytatnak. A vad erőket, amelyek ellen a német telepesek harcoltak, a költő képzeletében hatalmas vad medve testesíti meg, amelytől a bányavárosok lakossága retteg. A medve egy alkalommal agyonütötte a gölnici polgármester fiát. Walkó, az apa, bosszút esküszik a fenevad ellen. Úgy készül a nagy leszámolásra, ahogyan a keresztes lovag Schiller: „*Der Kampf mit dem Drachen*“ című költeményében. Erős, fiatal tehenet nevel fel; medvebőrbe bujik és játszik a tüzes marhával, hogy ez hozzá-

⁶ Grusz Lipót öt éven át a magyar nyelven megjelent „*Felvidék*“ c. ujságot szerkesztette. Lefordította Jakab: „Az ember a teremtés koronája“ c. munkáját, eredeti ifjúsági színművet írt „A fészakrabló“ címmel. Jelenleg a gölnicvölgyi múzeum szervezője.

szokják az ellenség látásához; idomítja a harcra, hogy a szörnyeteggel szembeszállhasson. Eljön a viadal ideje. Azonban a hirtelen támadó medve leteríti az erdőben legelő harcias tehenet is. A pásztor elviszi a hírt Gölnicre. A polgármester kisiet az erdőbe, veszedelmes párbajban belevágja kését a medve szívébe, de a haldokló fenevad szétmarcangolja mancsával Walkó fejét. A gründlerek ünneplik a hőst, mint szabadítójukat, legnagyobb hőüket.

„Da Pëa“ a címe, hat énekre oszlik az „erdei hősköltés“: Még kiadatlan. Kéziratban olvasott szemelvényei erőről, találékonyságról, mély természetimádásról tanuskodnak. Halljuk bennök a fenyvesek zúgását, félelemmel tölt el a titokzatos természeti erők forrongása. Érezzük, hogy a medve szimbóluma minden ellenséges hatalomnak, amely ellen a hegykatlanok hősei olykor reménytelennek látszó küzdelmet folytatnak. Szép természeti képek festik az erdő bűvös világát. Ezek emlékeztetnek Wolf: „Der wilde Jäger“ című eposzának leírására.

Nagyon ügyesen választotta meg Mohr a formát is: a nemes értelemben vett Knüttelverset, amely 4 hangsúlyos szótagot számláló, párosan rímelő sorokból áll és nagyszerűen simul a változó tartalomhoz. Stíluspróbának hadd álljon itt a III. ének néhány sora, amelyben az erdő boszorkányai szerepelnek:

Es butzlt hie vun Trutn goa.
Peim Tanzn flattat iä zottigs Hoa,
Unt aane dabuscht da andan en Zopp,
De reißt 'ra hin und hea en Kopp
Und trennt a handvull Kudeln ra aus,
Flugs pindt se Dunnapesn draus:
Die biäft se oftan uf de Tannen!
Aus Hehln de andan Trutn zannen,
Die prech'n im Stuëm die Pesn vum Paam,
Und raumen in Hogl und Donna dahaam.
De kleckn oft Bassa iberoll
Und machn de Ibaschbemmung im Tol...

A Da Pëa nyeresége lesz a zipser irodalomnak, ha majd megjelenik. Néprajzilag is igen becses anyagot ölel fel.

Gölnicbányának van még egy költője, dr. Wolf Károly nyug. városi ügyész személyében, kinek költeményeit szél-

tében-hosszában éneklik *Mück Sándor* megzenésítésében.
Jókedvű és friss menetű dalaiból hadd álljon itt két szemel-
vény:

OF DA GREGORE...⁷

Of da Gregore pinkat es
Und ön mein Hazen huppat es.
Mei Liebesfrihläng fängt sich on,
A Maada hot's ma ongeton.

Ich hob pei Tog und Nocht ka Ruh,
Bos bid da Vota sogn dazü?
Es Maada es sēa lieb und nett,
Dahaam ka Kreuza und ka Fett.

Und sein aach Andre nēch zufriedn,
Biē bēen sich treu und hazlich liebn.
A Nestal pau ba sich als Heim,
Da Reichtum been de Kinda sein.

Es grint, es pliht da Bald, es Fēld.
Es lacht ma zu de ganze Bēlt.
Und ön mein Hazen huppat es;
Of da Gregore pinkat es.

ÖN GOATEN PLIHT...

Ön Goaten pliht a scheene Rus,
De es nēch klaan, de es nēch gruß,
De Leut sogn aach: de es nēch scheen.
Ich acht es nēch, bos sie miē reen.

Ich hob dich lieb, ich hob dich gēan,
Mei Rusenpliht, mei Aagenstēan.
Es schlägt mei Haz, benn ich dich seh,
Mei teura Schatz, mei holde Fee!

Du pist nēch klaan, du pist nēch gruß,
Von Leuten prauchst kan scheenen Gruß.
Du sollst allaan mei Aagen sein,
Ich schließ dich ön mei Hazen ein!

(Ennek a dallama igen szép!)

Fabriczy Sámuel gölnicbányai állami elemi iskolai tanító
szintén irogat apró költeményeket újfelnémet nyelven és

⁷ Gregoribánya a várossal szemben.

Of da Gregore ...

Text von Dr. K. Wolf.
Gemächlich.

Musik von A. Mück.
Bearbeitet von St. v. Mikus Csák.

Of da Gre = go = re pin-kat es Und en mein Ha = zen huppat es. Mei

Liebesfrih = lëng fängt sich on, A Maada hots ma onge-ton. Mei ton.

The musical score for 'Of da Gregore ...' is written in 2/4 time with a key signature of one flat (B-flat). It features a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line has two staves, and the piano accompaniment has two staves. The tempo is marked 'Gemächlich' (moderately slow). The lyrics are in German. The first system shows the vocal line starting with 'Of da Gre = go = re pin-kat es' and the piano accompaniment. The second system shows the vocal line with 'Und en mein Ha = zen huppat es. Mei' and the piano accompaniment. The third system shows the vocal line with 'Liebesfrih = lëng fängt sich on, A Maada hots ma onge-ton. Mei ton.' and the piano accompaniment. The piano accompaniment includes dynamic markings like 'p' (piano) and 'mp' (mezzo-piano).

En Goaten pliht ...

Text von Dr. K. Wolf.
Gemächlich.

Musik von A. Mück.
Bearbeitet von St. v. Mikus Csák.

En Goaten pliht a schee = ne Rus, De es nêch klaan, de es nêch gruû, De

Leut sogn aach, de es nêch scheen, Ich acht es nêch, bos sie miê redn. De redn.

The musical score for 'En Goaten pliht ...' is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F-sharp). It features a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line has two staves, and the piano accompaniment has two staves. The tempo is marked 'Gemächlich' (moderately slow). The lyrics are in German. The first system shows the vocal line starting with 'En Goaten pliht a schee = ne Rus, De es nêch klaan, de es nêch gruû, De' and the piano accompaniment. The second system shows the vocal line with 'Leut sogn aach, de es nêch scheen, Ich acht es nêch, bos sie miê redn. De redn.' and the piano accompaniment. The piano accompaniment includes dynamic markings like 'p' (piano) and 'mp' (mezzo-piano).

tájszólásban; mint szorgalmas gyűjtője történelmi adatoknak és hagyományoknak, fontos szolgálatot tesz honfitársainak.

A gölnicvölgyieknek legrégebb, legismertebb és közkedvelt költője *Ratzenberger Ferenc*, aki Svedléren született 1863 augusztus 23-án. Atyja asztalos volt, aki őt is erre a pályára szánta; de mivel a kis fiú szerette a könyvet, Iglóra küldte a gimnáziumba. Már a harmadik osztálytól kezdve saját erejéből tartotta fenn magát a szorgalmas tanuló instrukturkodással. Hatodosztályos korában egyszer véletlenül a kezébe került a *Karpathen-Post* egy száma, amelyben Nagy Sándor merényi tájszólásban írt versét találta. S a kis diák eljegyezte magát örök időkre múzsájával, a tájköltészettel. Dialektusban kezdett rímelni. Eperjesen és Greifswaldban elvégezte a teológiát, káplánkodott Toporcon, azután a Délvidékre került, Cservenkára, papnak. Majd 15 évig Lőcsén működött mint hittanár. Weber Samu halála után Szepesbélára lelkésznek választották meg és 18 év óta gondozza itt hívei lelki üdvét. Tájszólásban írt költeményei sűrű egymásutánban jelentek meg a kilencvenes évek elejétől a *Zipser Bote*-ban és a *Karpathen-Post*-ban; de megjelenési helyükön inkább kuriózumszámba mentek: vendégek voltak, akiket udvariasan fogadnak, de akik nem érzik magukat otthon. Ha Ratzenbergernek lett volna egy, a gründlerek közt otthonos orgánuma, jobban tudott volna érvényesülni. A kritikának Ratzenberger művei tetszettek. Lindner Ernő barátságába fogadta, meglátogatta, biztatta és bátorította.⁸

Ámbár Ratzenberger már régóta „beérkezett“, nem tudta verseit kötetben összegyűjtve megjelentetni. Egyszer készen volt egy kötete, beküldte a kéziratot a lipcei *Bugra* kiállítására — és nem kapta vissza! Lapokban széjjelszórtan megjelent költeményeit nem gyűjtötte össze, pedig ezek vaskos kötetet töltenének meg.

Ő róla Triebnigg Ella a *Deutsches Schrifttum in der Zips* című cikkében (*Der Panther*. 1916. 4. évf. 620 l.) ezt írja: „... der evangelische Pfarrer von Bela. Franz Ratzenberger,

⁸ A szerző életére és fejlődésére nézve forrásaim Ratzenberger hozzám intézett levelei.

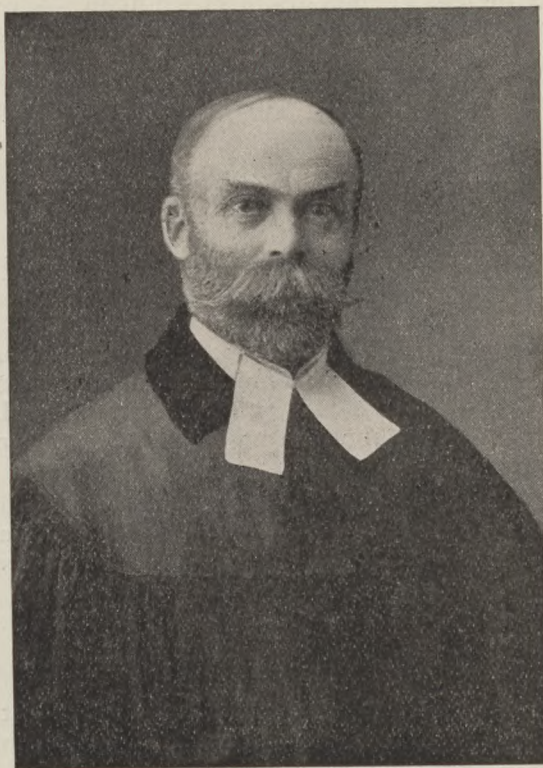

dessen anekdotische Gedichte äußerst gelungen und ungekünstelt sind“. — Ebben az ítéletben az író csak annyiban téved, amennyiben van a költőnek anekdotikus verse is. Olyan sokoldalú író, hogy bővebb ismertetést érdemelt volna a Pantherben is. Eleinte csak lírai verseket írt. Miután Weber és Hensch költeményeivel megismerkedett,

az epikával is megpróbálkozott, bár Kövi Imre szerint nincsen humora. Hogy Kövinek nem volt igaza, felesleges fejtegetnem, mert Kövi a humoron szellemes vicceket értett. Triebnigg véleménye megcáfolja ezt is; az igazi, szívből jövő humor, amely könyvek közt nevet, épp Ratzenberger igen erősen kifejlődött tulajdonsága. Ratzenberger műveltésönfegyel-

mezett költő; költeményeiben pregnáns rövidségre törekszik, ami a dalban a legfontosabb kellékek egyike. Bőbeszédű nem lesz sohasem; felesleges szót nem vesz a tollára.

Palettáján minden szín és árnyalat található: a humor ártatlan fehérségétől a vallásos kedély égi azúrján keresztül a melankólia fekete gyászáig. A tréfa éppen olyan könnyen folyik ajkáról, mint a fájdalmas elégia. Legszívesebben a

Kiss István felvétele.

Franz Ratzenberger

természettel, szülőföldjével és ifjúsági emlékeivel foglalkozik. Sok költeménye valóságos népdal, vagy kis ballada. Mivel költői pályája nem volt gazdag külső sikerekben, sokszor keserű rezignációnak ad kifejezést. Ratzenberger első sorban lírikus; lírája, akár borús, akár derűs, mindig őszinte és meleg. Formai tekintetben igen szigorú. Igen termékeny. A termékenység egyik kritériuma az igazi költői tehetségnek. Ratzenberger irodalmi nyelven is ír; de ezek a versei bágyadtabbak. Mivel nem rendelkezünk több hellyel, három apró költeményét mutatjuk be. Mindegyik a maga nemében kedves és szívhez szóló.

VON MEIN VOTA.

Ich sei en Traam goa viel dahaam
Keegn Oomd peim Mondnscheinen.
Ond traureg seich. Seit Votas Leich
Kennt ich na klogn ond greinen.

De Stub es rein. Peim Lampnschein
Setzt schön peim Puch de Motta.
De singt ond peet. Pis se sich spät
Ens Pett legt baach bie Potta.

Of aamol geht de Tië, es steht
Da Vota dut mën Steckn.
Als bëata heit bëa baaß bie beit
Geraast durch manch an Fleckn.

Du lieba Gott! Da boa nëch tot,
Da boa nónt beg of Rasn.
Itz es a hie. Valëtt ons nie
Ond biä sën nëch meh Basn?!

Grüß boa mei Fraad. Beg boat es Laad,
De Traurigkeit vagessn.
Mët manchn Schmatz hätt ich ons Haz
Gebëllt en on ma pressn.

Dariba ach, bóa 'ch bieda bach.
Da Traam bia beg genommen.
Ka Vota boat. En frendn Oat
Sein ma de Zëa kommen!

A SCHEEN EATAL.

Hie boll ich bohnen of den Hibal,
 Hie boll ich froh ond glëcklich sein.
 Ich prauchet nönt a anzeg Stibal,
 Doch dos vól Licht ónd Sonnenschein

A Gëatnal boll ich hobn vóan Häusa!
 Vól Plumen a jed anzeg Peet.
 Om Paamen singet ma a Zeisal,
 Von Fried boll sauns a jed Pleet.

Ond biat ach noch dapei a Prënnal,
 Dos Mëarechen mië kennt dazëhln:
 Ta prauchet ich vól Gold ka Tënnal,
 Ich boll ma nont de Oamut bëhln.

Denn reich bëat ich so mët mein Schätzal,
 Benn bie oom Pänkal sëtzn bolln,
 Ond zomd hie tauschn bolln manch Schmätzal,
 Oda ën Gëatnal rëm bolln tolln.

Vageblich hoich den Bonsch ën Hazn,
 Da bid sich jo doch nie dafëlln.
 Es Lebn bid mët sein grobn Pratzn
 Sëa pald ond ënta mich daknëlln!

ES MADL.

Da Taa glänzt on en Holmen,
 Da Nebl leit om Bald.
 Ën Lëftn fliegn de Schbolmen,
 Die Sónne zeigt sich pald. —
 Ich steig duech groë Riesn
 Pemälich en die Hëh,
 Darraach de Kóhling Biesn —
 Dut leeft daschreckt a Reh.
 En Holzschlog lodn de Paua
 De Plächa sich om Bogn.
 De Oabet ës a Schaua,
 Schön viel hots hie daschlogn. —
 Pein Feua óntan Kräml
 Prät sich a Porscht sein Speck.
 És Proot schmeckt om bie Sëml. —
 Oft gehta ëns Geheck.
 Dut ës a herrlich Tschorral,
 Dut trinkta sich recht soot,
 Ond fëndt sei Nochpas Dorral,
 Die Ëapan klaubt gerood. —

Hëa gliht gleich bi a Zónda.
 Die kißt óm beg sein Schmoocht. —
 A Madal ës a Bónda
 Vón Gótt óns ausgedocht!

Ratzenberger néprajzi tanulmányokat is folytatott. Gyűjtött népdalokat és közmondásokat. A gründlereknek, úgy látszik, van gazdag tájszólásos népdalköltészetük is, amit a zipsereknél csak gyéren találunk. Ratzenberger a „*Zipser Heimat*”-ban (1922, 4—5. szám) közölt néhányat, például:

Hohnäppal, Hohnäppal, host an beißn Këan.
 Ho Jingel, Ho Jingel, host es Maadal gëan?

Vagy:

Schätzal, mei Plimal meus,
 Schmië ma mei rotn Schuh.
 Schmië se ma hëbsch und fein,
 Wenn de bëllst mei Schätzal sein.

Ratzenberger jegyezte fel a *Vergiftungsballade* svedléri változatát is (Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn 1887—1889. Heft 3. 306. lapon).

Bu boast denn ëmen Rocken, Tochta Engelein?
 — Pei da Vatre Goda, liebe Motta mein! —
 Bos hot se da gebn ze eßn, Tochta Engelein?
 — A geprotn Fischal, liebe Motta mein! —
 Bu hot se's denn gefangen, Tochta Engelein?
 — Onta da altn Schbelle, liebe Motta mein! —
 Bu hot se's denn geprotn, Tochta Engelein?
 — Ën ana altn Protfann, liebe Motta mein! —

(Ëmen Rocken = um den Rocken, mit dem Rocken in die Spinnstube gehen.)

Ratzenberger működése külön és önálló tanulmányt érdemel meg; költeményei nemcsak irodalmi szempontból figyelemreméltók, hanem néprajzilag is igen értékesek és tanulságosak. A szepesiek csak becsületbeli tartozásukat rónák le a költővel szemben, ha kiadnák összes műveit! Lindner, Weber és Hensch után sorát kell ejteni az ő kiadásának is. Becsüljük meg a mi igazi értékeinket!

Ratzenbergeren kívül még néhány gölnicvölgyi íróról kell megemlékeznünk.

Az egyik Psenyecky Nagy Sándor Merényből, aki Ratzenberger első ösztönzője volt. Versei a Zipser Bote-ban és a Karpathen-Post első évfolyamaiban jelentek meg. Lindner Ernő igen tehetségesnek tartotta, érdeklődött iránta, összegyűjtötte kéziratos gründler költeményeit, de ezek, sajnos, elkallódtak, nem találhatók Lindner hagyatékában. Nagy magyar és német irodalmi nyelven is verselt. 1831-ben született Merényben, ahol apja, Nagy János, evang. pap volt. Sándor 1848/49-ben mint főhadnagy harcolt a honvédseregben. A szabadságharc után bekényszerítették az osztrák hadseregbe. Hetedfél évig államfogoly volt Olmützben. 1860-ban kiszabadult rabságából és rendkívüli tanár lett a debreceni ref. kollégiumban, 1872-ben rendes tanára lett a francia és angol nyelveknek. Meghalt 1878 április 22-én. Sok nyelvet tudott. Több francia és angol nyelvtant és olvasókönyvet írt.⁹

Nagy Sándor irodalmi német nyelven kezdett verselgetni, de Lindner Ernő példáján felbuzdulva, Debrecenben, 1864 febr. 14-én kelt „Grüne Tannenreisa, geschriebe, zuhaaf geklaubt ond ęns Bogendręssel geschickt von Farras Schandi“ címő első gründler versében a tájszólást használja.

En alta Freund dęa tut ma schreibn,
Bos itz de Kesmarka treibn.
Męt Lindna ęanst den Tichtamonn,
Dęa goa scheen zipserisch tichten konn.

A zipserék mindenőtt Lindner dalait éneklik. Nagy Sándor dort, „Farras Suhn“-t felszólítja merényi barátja, írjon ő is merényi verseket. Erre ő mindjárt három költeményt küld.

Vídám verseinél a szerző a Farras Schandi álnevet használta. Legsikerőltebb és legnépszerűbb költeménye: „Es Frizusch, bie ers easte mol of da Eisenpohn boa.“ Abban az időben játszik, amikor még a kassa-oderbergi vonalról nem is álmodtak. Frizusch pénzt kér az apjától, hogy Kassától Miskolcig utazhasson, mert még sohasem látott vasutat. Az apa ad pénzt, szalonnát, kenyeret. Gyalog ér Fritz Kassára és a marhavagonba akar beszállani, de máshová tesséklik be.

⁹ Szinnyei: Magyar írók IX. 752—753. Nagy Sándor nekrológusát megírta unokaöccse, Küffler Vilmos: Alexander Nagy von Psenyetzki. 1831—1878. (Nach der Schicht. I. Jahrgang, 1879, No 4.)

Bi äa aso ön den Bogen setzt
 Ond sei langen Oan spätzt,
 Kommt da Konduktor, varriegelt de Tië,
 Ach Fritze, ach Fritze, bi bied es och dië!
 Ond bie es Pfeifchen zu Obfoat klingt,
 Ta hoat a gemeint do Teubel singt.
 Va Schreck fällt äa of sein Nochpan roof.
 Dëa heisst en gleich a tommes Schef.

Fritz rettenetesen fél. Amikor a vonat megáll, kiszáll,
 hogy a kútnál vizet ihasson. De a vonat egyszerre csak meg-
 indul.

Ond läßt onsan Fritze peim Prunnen scheen sätzen.
 Itz kreischt a vadrossen: „Kotscha holt!
 Loß mich rënsteigen, ich ho ja gezohlt! —“

De hiába kiabál! Vissza kell kutyaolnia Kassára éhesen,
 mert a kupében felejtette szalonnáját és kenyérét. Félhol-
 tan, agyonéhezve érkezik vissza Merénybe. Anyja „Knät-
 chen“nel fogadja és Frizusch elmeséli kalandjait.

Loßt's mich no énta zu Oden kommen
 Ond géht's ma mët enkan fafluchten Dampf!
 Ich ho noch itz en Mogenkrampf.
 Bos aamol zu viel ës, dos ës zu viel!
 Dos ganze ës a Hexenspiel.
 A Begl bi a Këndabogen,
 Dos hot a dreißig Bogen gezogn.
 Ich denk, es heeßt a Loch kowätif,
 Dos mecht goa an Teubelspiff.
 Ond a grüße Kah ës oben drof,
 Duet selcht da Teubel Schunken of.
 Ond Faja sieht män duch rausspritzen,
 Als benn de Hexen an Kessel hëtzen.
 Ond hënten treibt a Kehla sei Besen,
 Den se en Maschinisten heeßen,
 Ich sogs enk, oba Leut fa gebëß,
 Daß dos da faklaata Satan ës! — stb.

Az anyja csodálkozva hallja és azt mondja, fogja be
 máskor az ökröket és ne menjen vasúton.

Nont foa nich mët da Eisenpohn,
 Bu dich da Teubel holen konn.

Hasonló történetet mesél el Rosegger is („Wiar ih zan
 erstmol afn Dampfwogn bin aufgseßn“) a Stoansteirisch

című kötetében (1885). Nagy nem marad alul, ha Rosegger komikai erejével összehasonlítjuk. Költeményét már akkor írta, amikor Rosegger még teljesen ismeretlen volt. 1869-ben jelent meg Rosegger első kötete.

Nagy Sándor költeményei között, melyek kéziratban, többnyire rossz másolatban keringenek a gründlerek között, több pajkos és helybeli furcsaságokat kigúnyoló akad. (*Bos és a Bonda* = Was ist ein Wunder. *Da nëschnëtziye Mëchl* = Der nichtsnutzige Michel stb.)¹⁰

Irodalmi hagyatéka Debrecenben lappang. Halála után összes kéziratai Géresi Kálmán birtokába mentek át.¹¹

Merényi tájszólásban írt *Schranecz Szilárd*, Lindner Ernő és Nagy Sándor unokaöccse. Született Merényben 1865 július 12-én. Tanító volt Cserveden és hosszú ideig Dobosinán. 1921 óta nyugdíjban. Az Akadémia könyvtára Lindner Ernő hagyatékában négy füzetben 90 kézíratos költeményét őrzi.

A gyűjtemény címe: *Bogndrëßla Tommheitn*. 1892—1898. A költemények igen nagy része magyar népdalok sikerült fordításából kerül ki. Ezekhez néhány Petőfi-átültetés is járul (Befordultam..., Megy a juhász...). Érdekes, hogy Schranecz eredeti magyar versnek tartotta Uhland „Ständchen”-ének Bajzától származó fordítását (Mi ver fel súlyos álomból) és áttette merényi nyelvre.

Schranecz, mint ezt egy mulatságos költeményében (*On mein Komerod Franz*) elárulja, Ratzenberger Ferenc hatása alatt kezdett verseket faragni.

Zu die scheenen Bëaschtl, die du hast gemacht,
Ho ich vielmol hie getrauat, do gelacht.

Maga is kedvet kap a költéshez:

Ich ho halt on Bëaschtlmachn itz mei Freud.
Ich ho of dea scheenen Belt schon viel probiët,
Uen, Näh- und Dreschmaschinen repariët.
Flintn, Bëakl, Lampn, Kënda — ön da Schul —
Und gebrochne Fiß, — dos on an altn Stuhl.

Eredeti költeményei nagyrészt szerelmes versek, bordalok, népies jeleneteknek és merényi furcsaságoknak kigúnyolása.

¹⁰ Nagy költeményeinek egy részét Grusz Lipót úr másolásából ismerem.

¹¹ Lindner Ernő feljegyzése szerint.

Sok strófában kipellengérezte „*Da vageßliche Fritz*”-ben a szórakozott embert.

Ën Goatn hat a neulich ën Gedankn
A zba Fisolnstangn ëngefroppt.
Und ën da Stub daheim „herein“ gekrëschn,
Bie hëa sich hot sei Piepl ausgekloppt.

Bordalai vígak és pajkosak. Lássunk két példát.

Ich meen, a Jud ës fa an Schenk geschaffn,
Denn pei den Judn bid je nëch getaagt.
Fados ës onzunëmmen, doß a sëtta
Bein nëch taagt und sëttn nëch vakaagt.

(On die Beinprida)

A volle Flasch konn ich nëch leidn,
A lëara ës fa mich a Graus, —
Fados muß ich die lëara fëlln —
Und ës se voll, trink ich se aus.

(A Gebohnheit)

Szívesen ír meg vidám kis történeteket is. Ilyenek: „*Es Malchen, da Kaakëara und da Millna*”. Máliba szerelmesek a kéményseprő és a molnár. A leány csak bolondítja őket. Találkára csábítja őket saját szobájába, de egyszerre. Máli persze nem jelenik meg. A két udvarló összetalálkozik a sötétben, a leánykának tartják egymást. Összeölelkeznek és csókolódnak. Megzavarják az idillt; a két szerelmes elszalad; az egyik fehér foltokkal, a másik feketékkel. Rájönnek, amikor kacagást hallanak, hogy a csalfa leány becsapta őket.

Schrancznak egy másik igen rakoncátlan verse leírja az öreg anyóka rosszullétét, aki tévedésből tubákot főzött és ivott meg örült kávé helyett. A gölncieket csúfolja ki a „*Stiëkaaf*” c. sikerült verses adoma. A gölnciek két szakembert küldtek ki bika vásárlására. A megvett bika igen szép volt, de nem tudott védekezni a legelőn a legyek ellen.

Bës da Hiët ës drofgekomm,
Dos da Stië nëch ganz,
Ongenäht boa on sein Strëmpl
Scheen a Ochsnshbanz.

Mivel nagyon bosszantották ezzel a bikatörténettel a magsztrátust, ez leölette a szegény állatot.

Seit den bid pein Viehvakaafn
 Viel geschat om Schbanz.
 Jeda zarrt dron, zu probiën,
 Ob da Schbanz aach ganz?

Schranz elbeszélő költeményeinek koronája „*Da Sonntagsjäger*“.

Jancsi elmegy Nimród-társaival medvevadászatra.

Ën rechtn Laaf lodt a a Kugl gut schoaf.
 Ën linkn fa Kleenbëld es Schrot.
 Ob Pëa oda Schbein, ob Reh, oda Hos,
 A jedes ës sëcha sein Tod.

A hajtók éppen Jancsi elé hajtják Mackó urat, de hiába bíztatják barátai, hogy lőjjön, nem lő. A medve szépen el-somfordál. Jancsit bosszantják, amiért nem lőtt. Végre szóhoz jut.

Bie soll ich denn schießn? Von links kommt da Pëa, —
 De Kugl ës rechts ën den Roa.
 Ën linkn Laaf ho ich zun Unglëck nunt Schrot,
 Dos krëmmt en amol nëch a Hoa.
 Mën rechtn Laaf schießen noch links of die Seit,
 Dos ho ich noch nindats gehëat!
 Hätt ich nunt ën linkn Roa Kugln gehatt!
 Ich hätt schon den Pëan gelëat!

„*Da potozte Mëchl*“ kicsúfolja a legényt, aki nem tud szerelmet vallani, hiába kísérli meg.

Oft sogt a kbëschn Räuspan:
 „Dei Schiëzl ës so scheen!“
 Doch pleibt a bieda steckn,
 Es bëll nëch beita gehn.
 Es Liesl hat Dapoamen
 Und hëlft en Mëchl aus:
 „Geh, red halt mët da Motta!
 De ës ën Gëatl draus.“
 Und benn a sëtta Mëchl
 Dos Bëaschtl kriegt za Hand,
 Dëa soll sich andes stelln,
 Denn so bos ës a Schand!

Schranz meglepő formai készséggel megáldott, ötletes és termékeny verselő. Az a 90 költemény, amelyet Lindnernek szép levél kíséretében beküldött, hat év alatt íródott. Gyűjteménye megérdemelné, hogy könyv alakjában ismertté váljék.

Merényi ember volt *Küffler Vilmos* tanító is, aki szülőhelyének népies hagyományait gyűjtötte össze. Munkatársa volt Herrmann Antal „*Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*“ c. folyóiratának. Tájszólásban írt humoros és patétikus költeményben köszöntötte fel a magyar orvosokat és természettudósokat szepesi vándorgyűlésük alkalmával (1888). Küffler Vilmosnak Lindnerhez intézett levelei is sok becses néprajzi és nyelvészeti adatot tartalmaznak. Ő írta meg Nagy Sándor életrajzát is.

Nagy dédunokabátyja *Méhly Bélának*, aki Merényben 1891 március 27-én született s jelenleg a szepesremetei áll. elemi népiskolának igazgatója. Sok verset ír irodalmi német nyelven a *Gründlerbe*, *Glaubensboteba*, de tájszólásban is versel. Tréfás költeményei általában jobban sikerülnek.

Megénekli pl. a „*De Ansiedla bëlde Gänsjog*“ című költeményében a remeteieket, akik ősszel kugliznak.

Es boat ön Häabest. Fein stëll boa da Obend.
A dëcka Nebl ës gelegn om Doaf.
De Leut dia hom sich doa gelëgt ze schlofn,
Nunt ön da Keglbahn geht noch es Këgln schoaf.

Vadlibák húznak el nagy gágogással a tekepálya fölött. A remeteiek hazafutnak puskáért és lönek. Két hős lepufant néhány libát, de — jaj! — ezek nem vadlibák voltak ám, hanem szelíd ludak, amelyek vad testvéreik lármáján felbuzdulva felrepültek és áldozatul estek a kocavadászoknak, akik aztán céltáblái lesznek a gúnynak. Méhlytől még sok jó verset várhatunk, ha kellőleg fegyelmezi túlbőségesen nyerítő és vadul ágaskodó Pegazusát. Eszméi vannak, — színezní is tud.

Szepesremetéről *Wittchen Aladár* két tréfás kortes beszédet jegyzett fel, melyeket Scholtz Lajos mondott 1883-ban bíróválasztásnál, és egy kortesverset is (*Die Kandidaten*, Lindner Ernő hagyatékában).

Wittchen nagyon terjedelmes és érdekfeszítő elbeszélést is írt „*A Geschichte von Rabastaan*.“ *Zusammengesetzt von A. Wittchen.* 12 Febr. 1889. (Lindner hagyatékában.) A Ráuberstein tetején barlang volt; ott élt Dowetz rabló 12 társával. Dowetz felöltözött egyszer szepesi grófnak, el-

ment a mecenzéfi bálba, beleszeretett Katinkába, egy szepsi (moldvai) földesúr leányába. Elveszi feleségül. Azt mondja, hogy külföldi nászútra viszi, de hazudik, mert az asszony a barlangba jut és látja, hogy férje rabló. Katinkát egy megölt fehérpap reverendájába öltöztetik. Amikor az erdőbe megy, hogy szüleinek levelet írjon hollétéről, mindenki menekül tőle, mert kísértetnek tartja. Csak este szabad kijárnia. Egyszer összetalálkozik egy vén anyókéval; megnyugtatja, hogy ő nem kísértet; elküldi *Moldauba* (Szepsibe), mondja meg szüleinek, hogy ő hol van, szabadítsák ki. Nemsokára pandurok fogják körül a barlangot. A rablókat felakasztják. Dowetz öngyilkos lesz. Katinka hazamegy szüleihez és jótékonykodásban talál vigasztalást. A fehér csuhát otthagya a barlangban, amelynek bejárását betemette. Dowetz szelleme azóta fehér csuhában kísért mennydörgés és villámlás között. Keresi kincseit, nem találja. A szomolnokiak a rablók áldozatainak emlékére kápolnát építettek a stósi magaslaton.

Wittchen romantikus meséje azért is érdekes, mert Dowetzet a felsőszepesiek is emlegetik. Lásd Lindner Ernő költeményét: „*Die Fulier*“. A kikoszarozott kérők azt mondják:

„Gejh ber zun Bruder Dowetz,
Wërb ber uns on als Räjber.“

(Zëpserscher Liederposchen, 29. l.)

A *Glossar*-ban Lindner megjegyzi: „Dowetz, berüchtigter Räuber in den Südzipser Grenzwäldern vor fünfzig Jahren.“ (Liederposchen, 156. l.)

A remetei tájszólásban gyönyörű népmesét jegyzett fel egy ismeretlen. Címe: „*Von Madey*“. Madey gonosztevő volt. Az erdőben lakott egy kunyhóban. Minden arra menőnek levágta a fejét és lakása köré hegyes karóra tűzte. Megölte még szüleit is. Amikor lelkiismerete felébredt, azt a felvilágosítást kapta, hogy Isten megbocsát neki, ha azt a dorongot, amellyel az embereket agyonverte, a hegy tetejére a földbe ülteti, ha mindennap térden csúszik fel a csúcsra és a szájában hordott vízzel addig öntözi a száraz karót, míg az ki nem zöldül és míg alma nem terem rajta. Évtizedek múlva pap utazik az erdőben; egy alma-

fához ér, amely alatt egy aggastyán ül. Madey, a rabló, erre sorra meggyónja gyilkosságait. Minden egyes vallomásánál egy-egy alma esik le a fáról. Végre csak kettő marad rajta. Mikor Madey bevallja legrettenetesebb bűnét is: szüleinek meggyilkolását, az utolsó két alma is lehull. Madeyból azonnal egy marék hamu lesz; de hamvaiból fehér galamb száll az ég felé. — Isten megbocsátott! (Lindner hagyatéka.)

Remetén élt egy *Stadujkal* nevű jósasszony, ennek mulatságos jövődöléseit egy ismeretlen kópé leírta. Többek közt azt is megjósolta, hogy postahivatal lesz Remetén, — és ez is beteljesedett! (Lindner hagyatékából.)

Lindner Ernő tömérdek remetei népdalt és gyermekverset gyűjtött össze. Álljon itt kettő:

I.

Mei Schatzal es kommen, bos hot's ma geprocht?
An Ringl om Finger, a Kuß of de Nocht.
Es Ringl es zuprochn, die Lieb es aus.
Da Kuß es aa geflogn zes Fensta raus.

II.

Zon Taibl es a gangen,
Mich läßt a hie.
Itzt hot a sich genommen
A andre Marie.
Es Jankl of da Achsl,
Es Kappl en die Heh,
Ta kreischt a schon von beiten:
„Adje, Marie, Adje!“

A gründlerek legnagyobb irodalmi emléke szomolnokai eredetű. 1894-ben jelent meg jó papíron, gazdagon illusztrált szép vászonkötésben *Kliegl Tivadar* könyve „*Die Gründler. Eine Entdeckungsfahrt in das Ländchen der Mántáken*“. (Budapest, 1894. Rózsa Kálmán és neje. 189 lap és tárgymutató.) A bevezető rész (1—78. l.) tréfás hangú útleírás: Margitfalváról a Gölnicvölgybe, aztán Szomolnokra, onnan Stószon keresztül Mecenzéfbe, az „igazi, romlatlan gründlerek hazájába, a mánták országába“. Földrajzi, etnográfiai és nemzetgazdasági szempontból írja le ezt a regényesen elhagyatott vidéket, amelyben a lakosság a bányászat

hanyatlása és az ipar pangása miatt csak teng-leng és halódik.

A legfontosabb része ennek a bevezetésnek a „Die Gründler“ című (48—58), melyben megrajzolja a nép jellemét. A gründler kitartó, kevéssel beérő, hű és ragaszkodó, de könnyűvérű és gyorskezü, — nemcsak a munkában! Német eredetű nép, de sok germanizált lengyel is van közte (1666 után sok lengyel vándorolt be). Jó hazafiak a gründlerek.

1670-ben Spork tábornok 7 gründlert akasztatott fel rebellis voltuk miatt. A halálraítéltek közt volt egy nagyatya és unokája. Az öreg kegyelmet kaphatott volna, de visszautasította.

„Bos, meina Tochtas Sohn soll soviel Joa faliën ont ich nēchaamol aans — oda zwaa?

Dos bëa ka Trost fa mei Kënd, ont

fa më a Schand“ — mondta. Kliegl ismert egy öreg gründlert, aki 1848-ban sebesülten jött haza a szabadságharc vége előtt; hallotta, hogy Kossuth Debrecenben szónokol, gyalog ment el oda és meghallgatta. Az aggastyán megmutatta Klieglnek Kossuthnak nyomtatásban megjelent elsárgult beszédjeit. „Mei Kënd, du baast noch bënich of da Bëlt — oba izan sog ich da: es gibt an Gótt ond an aanzich großn Monn, dëa haaßt — Kossuth! Mëak da dos, bal da

Kliegl Tivadar.

Reisz 1. felvétele után.

gebëß sei Soldot bist bëan, benn es Vótaland bit pefrein
kimen dëa große Monn!“

A gründler nyelv: kernig, stark und volltönig. Idegennek
persze nem tetszik, ha hallja: „bu, bo, bi, tá, jchó, hól, láf,
prënk“.

A gründler asszony így szól a fiának: „Stefal, nim es Kep-
pal, — laaf zos Prënnal, spring a pëssal!“ Kliegl megmagya-
rázza, hogy ez az *al* nem hal (Aal), hanem vagy becéző,
kicsinyítő, vagy megvetést kifejező képző. Këndal, Hazal,
Engal, Schatzal, ezek becéző kifejezések. Ha a gründler
asszony azt mondja: „A sëch Trëppal von an Mënnal es ka
Monn!“ — akkor mély lenézést fejez ki az *al*. Al helyett
usch-t is használ (Hazusch, Madusch).

Kliegl népdalt is idéz, például:

O mei Seel — ich boll itz froh sein,
Benn mei Maadaal bëa pei mië —
Ond ich boll se aach schië hazein,
Ond zaquëtschen ën da Tië —
Possan boll ich sa de Bangn
Pëmpn boll ich sa ën Rëck —
Ën mein Oam bëa se gefangn,
Freßn boll ich se fa Lieb!

Ez a „népdal“ nem egyéb, mint átdolgozása Kliegl Ignác
„Kaa solch Maadaal“ c. versének, melynek első szakasza így
hangzott:

Ka sech Maadaal, bie mei Lisusch
Gibt es nëch meh of da Belt!
Onta allen of da Schmëlenz
Mië ka andre nëch gefëllt,
Schaat's, bie scheen ie steht es Kittal
Ond es Leibal ond da Zopp —
Daß mein Haz ma schie vagehn bëll,
Benn ich se gesehn enk hob.

(Kliegl Ignác eredeti verse Lindner Ernő hagyatékában.)

„Langes Herumschmachten hält er (der Gründler) nun
jedenfalls für zwecklos“, jegyzi meg pajkosan Kliegl, akinél
a „Szózat“ és a „Nemzeti dal“ néhány strófája is található
érdekes fordításban.

A „Szózat“-ból álljon itt a kezdet:

Dei Votaland valoß kaamol.
 Ungaa, valoß kaamol!
 Dei Bieg boa es; dei Grob sei es,
 Hie leb ond stëab aamol!
 Bal ën da ganzn beitrn Bëlt
 Fa dëch ka Platz ës meh —
 Geht es da gut, geht es da schlecht,
 Hie fall — oda hie steh!

A „Nemzeti dal“ első szakaszát is ideiktatjuk:

Of Ungaa, dei Land zu schëtzen!
 Hie ës die Zeit — muß se penëtzen!
 Bëllst ontajocht sein oda frei?
 Dos ës die Frog of Seel ond Treu!
 Of Seel ond Treu schwëan bie zu Gott, dëa ons dahält —
 Es fremde Joch nëch meh zu trogn of dëara Belt!

Az első rész újságírói könnyű tollal megírt csevegés.
 A második rész Petőfi néhány versét közli fordításban. Jól adja vissza az eredetit, de néha saját ötleteivel fűszerezi, például a „Szomjas ember tünődése“ harmadik szakaszában:

Hm! dos bëa ka Spaß, — ka schlechta, —
 Benn a Beinregn, a rëchta
 Kommen boll...
 Ichen bënscht — ka Parasoll!

A bökkenőzt esernyővel pótolja, ami igen talpraesett vicc!
 Azután eredeti verseit adja a költő, ezek közt igen szép
 Onsre Schmëlenz, a honvágy dala:

Bëll drom ën da Schmëlenz lebn,
 Miä gefällt die tiefe Stëll.
 Ach pegrobn sein ën da Schmëlenz:
 Benn es ës da Gottesbëll!

Néhány apró leíró és elbeszélő költemény után, melyek közt igen pajkos is akad, elmeséli a szomolnoki tó keletkezésének mondáját. Sajnos, nem adhatunk szemelvényt, pedig a ritkán és nehezen hozzáférhető kötet minden egyes darabja megérdemelné a részletes ismertetést.

Ezek után három színdarabot kapunk, amely műfaj ápolásához Klieglnek határozott és erős tehetsége volt.

A szomolnokiak vérében van a színház szeretete. A bányásznép mindig szerette a műkedvelő előadásokat. Úgy látszik, hogy az úri körökre is ráragadt a színjátészó kedv, mert

a XVIII. század végén, amikor Szomolnok élénk és nagy város volt, keletkezett az ú. n. Palatinal-Theater, amelyet a Gesellschaft der Theaterfreunde hozott létre. Jól felszerelt színházat építettek a derék műkedvelők. A sülyesztővel ellátott tágas színpad alatt nagy fogaskerek volt, amelynek egy fordulatára a háromszögalakú műfalakra előzetesen felrakott díszítmények egyszerre megfordultak, tehát elő lehetett adni a sok színváltozással járó darabokat is. A múlt század köze-

Szomolnok 1860-ban.

Rohbock I. acélmetszete után.

péig virult a szomolnoki német színház; csak a nyolcvanas évek közepén szűnt meg teljesen. Érdekes könyvtára a Nemzeti Múzeumba került. Nagy tanulmányt szentelt neki Vértessy Jenő a „Magyar Könyvszemlé”-ben (1912. évfolyam).

Még operákat is hoztak színre a szomolnokiak. Kuriózum kedvéért megemlítem, hogy nem szerették a tragédiákat. Ha ilyeneket adtak, gondoskodtak „jó” befejezésről, például Lear király Szomolnokon életben marad, Kordélia férjhez megy és még most is él, ha meg nem halt. Ezen a színpadon helyi szerzők is szóhoz jutottak. Lindner Ernő egy feljegyzéséből tudjuk, hogy 1841-ben előadták a „Kalibe hënten roten Park”-ot.

Jelenleg — amint Kliegl is leírja — patkányok tanyája a hajdani fényes Thalia-templom. Sic transit... Kliegl első darabja „*De Fraa ěn Haus. A lostich Stěckaal ěn aan Ofzug*“, igen sikerült verses vígjáték.

Lisl, a házsártos anya, azt akarja, hogy Jentschal, fia, vegye el Bukovszky Mantschalt, de a fiú Kuchta Frónálba szerelmes. A papucs alatt nyögő férj azt a tanácsot adja fiának, beszélje reá a két leányt, menjenek el egymás után feleségéhez. Mantschalnak azt mondják, hogy hízelegjen, Frónálnak, hogy perlekedjék. Mind a kettővel elhitetik, hogy a jövődöbeli anyós szereti a hízelgést, illetve a perpatvarkodást. A perlekedő Mantschal hízeleg, a félénk és szelid Frónál adja a civakodót. Lisl kiábrándul a hízelgő Mantschalból, aki nem a férjet, hanem a jómódot keresi, — és megszereti a magát lármásnak tettető Frónált, mert azt hiszi, hogy fiának kardos menyecske kell. Apa és fiú azt állítják színleg, hogy ők Mantschalt akarják, amire Lisl nagy lármát csap és bejelenti, hogy Frónál lesz a fiú felesége. Az asszony azt hiszi, hogy diadalmaskodott, pedig becsapták. A papucshős és fia a markukba nevetnek.

A második darab, „*Da Saufa*“, verses párbeszéd férj és feleség között. A férj iszákos, nem javul meg. Az asszony utána megy kis porontyával a kocsmába; maga is inni akar és úgy viselkedik a férjével szemben, ahogyan az ő vele szokott cselekedni. A férj belátja, hogy csúnya az ivás, megígéri, hogy józan lesz; megundorodott az asszony sikerült részegségutáztatától. — Ez az alkoholelles párbeszéd élénkebb, drámaibb menetű, de naturalisztikusabb is, mint a „Zündruthe“.

A harmadik darab prózában írt bohózat. Címe: „*Schmēlenza ěn da Kasch. A lostich Stěckaal ěn aan Ofzug*.“

Egy szomolnoki leány Kassán szolgált mint ápolónő egy öreg úrnál, aki végrendeletileg reá hagyta egész vagyonát. Lenka gazdag, Lenka művelődni akar. Táncitanítónőt és nyelvmestert fogad, mint Molière Urhatnám polgára. Egy szélhámoshoz, hozományvadászhoz, kassai gigerlihez akar feleségül menni. Ez a jeles férfiú otthagyt a feleségét, egy cirkuszi műlovarnőt. Lenkát meglátogatja anyja, a derék szomolnoki parasztasszony, aki a furcsa népség (táncitanítónő, műlovarnő, nyelvmester stb.) között a józan észt

képviseli — mint Molière Tudós Női-ben Mártonka szakácsné. Lenka belátja, hogy a minden hájjal megkent gigerli csak a pénzére pályázik; kiadja az útját; észreveszi, hogy Johann, az ő régi udvarlója, a becsületes mészároslegény, őt őszintén szereti. Eladja kassai házáat, visszatér Szomolnokra, ahol férjével, Johannel, mészárszéket nyit. A bohózatban énekelnek és táncolnak is; beszélnek benne hochdeutsch nyelven is. Veilchenduft, a zsidó nyelvmester, a tánctanítónő és a műlovarnő, éppúgy a svindler is, ügyes, de sablonos karikatúrák; a három szomolnoki alak jó, különösen az öreg asszony, a gründler Madame sans Gêne, aki nyelvére nem húz glaszékesztyűt.

A bohózat tanító célzata világos: maradjunk otthon, ragaszkodjunk a röghöz, az ősi szokásokhoz, az atyák erkölcséhez.

Mind a három darab pompásan gördül. Az első annyira eleven, hogy színpadra kívánczik. A harmadik kész operett, de nem olyan együgyű — mint a maiak! Klieglből nagyszerű librettó-író lehetett volna.

Kliegl Tivadar¹² 1847-ben született Szomolnokon, ahol atyja, Ignác, zenetanár volt. Ignác maga is költött. 1843-ban egy bányászdalt szerzett „Ka solch Maadaal” címmel. Abban az időben, a szomolnoki színház fénykorában, nagyon sok gründlernyelvű költemény keletkezett.¹³ Tivadar korán árvaságra jutott. Iskolai tanulmányait félbeszakította; irnok lett a kincstári irodában. Megtanult sok nyelvet. 17 éves korában írt egy nagy bölcselmi költeményt, amely négy év múlva megjelent a gráci *Freidenker*-ben. Hat évig nevelő volt magyar vidéken. Majd postahivatalnok lett. Cikkeket írt postai szaklapokba, szerkesztette a „Posta-Közlöny”-t is. A legelső szaktanfolyamon előadója volt a postaszabályoknak és a földrajznak. Tanára lett a posta- és távirda-segédtszti szaktanfolyamnak. Idegessége miatt nyugalomba vonult 1892-ben és Szomolnokon telepedett le. Sok cikket írt a *Kaschauer Zeitung*-ba. „A magyar postaigazgatás” című munkája 1867-ben, 1893-ban és 1895-ben 3000 példány-

¹² Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VI. 553—554. (1899.)

¹³ Lindner Ernő *Probstner Artúr*-ra hivatkozik. Ő tőle hallotta, hogy a 40-es években sokan költöttek gründler nyelven. (Lindner-hagyaték a M. T. Akadémiában.)

ban jelent meg. Kéziratban sok munkája maradt fenn, több színdarab is. Nagy szegénységben töltötte el élte alkonyát. Nyugdíjából nem tudván megélni, szülővárosa pénztárnoknak tette meg. Meghalt szélhűtésben 1899 július 29.¹⁴

Nagyszerű irodalmi hagyatéka elégett 1905-ben a szomolnoki nagy tűzvész alkalmából. Csak egy kiadatlan színműve maradt meg (*Die Präsidentin*).¹⁵

Kliegl nagyon ügyes tollforgató; díszére vált volna bármilyen irodalomnak.

Más tehetséges szomolnoki íróról is van tudomásunk. 1841-ben adták elő a szomolnoki színházban¹⁶ *De Kalibe hēnten Rotenpark* című bohózatot. (A Fax ěn aan Ofzug, geschrieben von ana Schlappschuchfraile.)¹⁷ Írója Fest Emilia, a szomolnoki pap leánya, felesége lett Thern Károlynak, a híres szepesi zeneszerzőnek.¹⁸ A darab tartalma:

A részeges Jakobe felesége: Ewemarie, férjhez akarja adni leányát: Lenkált a pipogya Stefánhoz, Frőne szomszédasszony fiához. De Lenkálnak van már választottja: Hansjerk. A cselekvény színhelye: egy kunyhó a Rotenberg mögötti krumpliföldön. A részeg Jakob, akit felesége megbíz, vigyázzon Lenkálra, hogy Hansjerkkel ne találkozhasék, belebújik a kunyhóba; a kunyhó mögé búvik el Stefán is. Mindketten meglesik a szerelmesek találkozását, akik hűséget esküsznek egymásnak. Hansjerk távozása után Ewemarie jön, keresi a leányát, nagy lármát csap, mert káposztásföldjén tehén bitangolt. Kisül, hogy a tehén Frónée. A két asszony hajbakap a tehénen, mire Ewemarie kinyilvánítja, hogy leányát nem adja oda a Frőne fiának, hanem inkább a derék Hansjerknek, aki a tilosban járt marhát elkergette.

¹⁴ Treszler László szomolnoki ev. pap közlése.

¹⁵ Vargai Irmának, Kliegl unokahugának közlése.

¹⁶ Lindner Ernő feljegyzése. (Hagyatékában.)

¹⁷ Megjelent Schröer: Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungarischen Berglandes c. művében. Sitzungsberichte der Wiener Akademie. 1863. 349—360. „Kalibe hēnten roten perg“ és Kövi Pisenstötzchen-ében. 148—156.

¹⁸ Lindner Ernő hagyatéka. Lindner a szomolnoki ev. paptól kér adástokat. Levelének konceptusában megírja, hogy a nyomtatásban megjelent Kalibe szövege igen hibás, kér egy másolatot. Lindner hagyatékában 7 egymástól eltérő másolatban van meg a „Kolibe“. A 7. számú Ratzenberger Ferenc másolása. A Kalibe hēnten Rotenpark-ot 1885 február 5-én műkedvelők előadták Gölnicbányán.

Hansjörk megfutamítja a gyáva vetélytársát, aki csak hencgni tud, és mindjárt meg is tartja eljegyzését Lenkállal.

A darab cselekvénye igen sovány. Néhány személy rajza jól van kidolgozva, így a kardos Ewemarie, a részeges férj, akinek mindegy, hogy ki veszi el a leányát, csak pálinkát ihasson az eljegyzésen. A két szerelmes szürke, sablonos alak.

A darabban szerephez jutott tehén, a két szomszédasszonynak népies szólásokban pattogó feleselése, a részeg tántorgása — a komikum elég alacsony fokát jelölik meg.

Szomolnoki nyelvjárásban írt levelet örökít meg Hans Reis könyve: *Die deutsche Mundartdichtung* is (91—92. l.).

Stószról, amely 1882-ig még Szepes megyéhez tartozott és amelyre büszkék vagyunk, mert ott született a mi Szepességünk egyik dísze és vezérférfia, néhai Imling Konrád államtitkár (a Szepesi Egyesület elnöke), egyetlenegy szövegpróbát ismerünk a Schröer-féle *Versuch einer Darstellung*¹⁹... című művéből. Ez sem eredeti szöveg, hanem Grimm „Der alte Sultan“ c. meséjének fordítása. „Es hat a Paua an traïen Hund, déa hat Sultan gehâßen; déa ës alt bo'an, assô dass a nischt mé recht hat packen gekinnt. Dâ steht amaal da Paua mêt sain Baib ôn sogt: „En alden Sultan schië ich móagen tot, da ës ze nischt mê nôz. — stb.

Mecenzéfről már többet mondhatunk. Tájszólásukat legelőször *Túróczy László*²⁰ jezsuita páter említi:

„Haud longe hinc (a Jászó) duo prae grande diffunduntur oppida: superius et inferius Meczenzoefium. Reliquiae Saxo-num, gens terram ac ferrum exercere docta. *Loquuntur germanice etiam Meczensoefienses sed duro ore et indomabili.*“

Korabinsky²¹ 1786-ban azt mondja: „Meczenseiffen, zwei große deutsche Marktflecken. Die Einwohner stammen wahrscheinlich aus Steiermark und Bayern her, reden deutsch, doch so, daß man sie schwer verstehen kann. Ihre Fenster überziehen sie statt Glas mit Schleim und Blasen, daher sagt man, daß ihre Glaser Stiere sind“.

¹⁹ Sitzungsberichte der Wiener Akademie etc. 1863. P. 368.

²⁰ Topographia Regni Hungariae. 1729.

²¹ Korabinsky: Geographisch-Historisches und Producten-Lexikon von Ungarn. Preßburg, 1786. 406. l.

Christian Genersich²² így jellemzi a dialektusukat (1804-ben):

„Die Bergstädter haben wieder eine andere Aussprache. Vorzüglich auffallend ist sie in Metzenseiffen, wo sie auch einige Mitlauter verändern, das w in b, das b in p, das r aber, vorzüglich am Ende der Wörter in a oder o (bie palt

Mecenzéf.

komba pisz duothin — d. h. wie bald kommen wir bis dort-hin).“

Gróf Teleki Domonkos 1805-ben ezt írja:²³

„Von Schmöllnitz ging unsere Reise über Metzenseif (das wegen des allerunverständlichsten teutschen Dialektes in ganz Ungarn berühmt ist) nach Jászó“.

Csaplovics 1821-ben nagyon helyesen a Korabinsky által löcsei nyelvszövegnek gondolt Bubenka-féle mutatóványt mecenzéfi eredetűnek gondolja. „Ebenso sprechen die

²² Christian Genersich: Merkwürdigkeiten der Königl. Freystadt Keszmark. I. k. 117. I. 1804.

²³ Reisen durch Ungern und einige angrenzende Länder. Beschrieben vom Reichsgrafen Dominik Teleki von Szek. Aus dem. Ung. übersetzt von Ladislaus Németh, Pest, 1805.

Metzenseufner: Bie beít is bohí von oba Toa, píszum nida Toa?²⁴

Csaplovics még más művében is megemlékezik Mecenzéfről.²⁵

„Die Mezenseuffner, Abaujvarer Komitat, bedienen sich noch immer statt des Glases, einer durchsichtigen Blase, oder des Zwerchfelles der Rinder an ihren Fenstern, was auch bei vielen Magyaren und Slowaken zu sehen ist. Daraus entstand die Satyre, daß man in Metzenseuffen nach einem Gläser nicht fragen darf. Wer Prügel bekommen will, soll nur im dortigen Dialekt fragen: „*Bu bont hie de glesi?*“ so fühlt er sie sogleich auf dem Rücken, und will er noch mehr, so darf er nur die Frage wiederholen.“

Az üvegessel való csipkelődést *Karl Siegmeth* is megörökítette.²⁶

A mecenzéfiokról a régibb írók csupán csak a tájszólásuk vélt furcsasága és az üveges mesterről szóló rossz tréfa miatt emlékeznek meg.

1865-ben írta meg *Erasmus Schwab*: „Land und Leute in Ungern“ című könyvét, amelynek egy hosszú fejezete csak a mecenzéfiak néprajzi leírásával foglalkozik.²⁷

Schwab Erasmus panaszosan említi cikkének végén, hogy Schröer az összes mecenzéfi szövegmutatványokat tőle kapta, de meg sem említi a nevét.

Schröer tényleg igen sok mecenzéfi szöveget, közmondást és szólásmódot közölt nagy tanulmányában 1863-ban.²⁸

Schwab és Schröer sokat tettek a mecenzéfiak ismertetésére. A mecenzéfiak eredetét homály fedi. A monda szerint a régmúltban egy Metzen nevű nő telepedett le embereivel a Dörfl-ben. A helybeli milleniumi emlékművön erre nézve a következő verset olvassuk:²⁹

²⁴ Csaplovics: Topographisch-statistisches Archiv. 1821. 148. 1.

²⁵ Csaplovics: Die Deutschen in Ungarn. Spiegel. 1842. Nro. 44.

²⁶ Karl Siegmeth: Das Abauj-Torna-Gömörer Höhlengebiet. Jahrbuch des Ungarischen Karpathenvereins. 1887. 18. 1.

²⁷ Erasmus Schwab: Land und Leute in Ungern. Leipzig. 1865. Metzenseifen und die Metzenseifner. 288—309.

²⁸ Schröer: Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten etc. Sitzungsberichte. 1863. 44. Bd., 375—393. Itt olvasható „Tüts püten“ (Die Boten des Todes) Grimm-mesének sikerült fordítása is.

²⁹ Schwarcz Adolf barátom közlése.

Wir weihn dies Monument dem Boden, —
 Wo unsrer Ahnen kleine Schar
 Einst Gottes Gnad' erhielt von oben,
 Fromm durchzuleben viele Jahr.
 Ach, laßt nun diesen Platz uns küssen,
 Wo unsrer Väter Dörfchen stand, —
 Den Grundstein legten sie, wir wissen,
 Zu unsrer Stadt, mit eigner Hand.

A derék alsómecenzéfiak, akik vagyonosabbak, fölényrel néznek a felsómecenzéfiakra, akik a bányászat hanyatlásával elszegényedtek, földmunkások lettek és mint „Ungagéha” bejárták az egész országot. Csatornákat, árkokat ástak, folyókat szabályoztak, mocsarakat csapoltak.³⁰

A felsómecenzéfiaknak rossz hírük lehetett, mert 1786-ban a Helytartótanács 46241. sz. intézkvénye elrendelte ország-szerte, hogy a felsómecenzéfiaknak nem szabad hitelezni, mert vándorlásaik alatt szeretnek adósságot csinálni. Az egész országban kidobolták ezt a furcsa rendeletet.

A felsómecenzéfiakat mindenféle rátótiádákkal bosszantják. Azt mesélik pl., hogy egy paraszt két galambot akart vinni a papnak, felültette a rúdjára a két madarat. A papnál így szólt:

„Herr Warra! Ich ho Ihnen geprocht a Póa — Éha!!”
 A Póa szó után hátranézett és látta, hogy a két galamb már nincs ott, mert régen elrepült. Azóta, ha valaki bolondságot csinál, ezt a közmondást használják az alsómecenzéfiak: „Herr Warra! Ich ho Ihnen geprocht a Póa — Éha!” (éha = ejnye!)

A műveltebb alsómecenzéfiak gyermekeiket Jászóra küldték magyar szóra. Ez a magyarázata a következő valóban megtörtént esetnek. A pap megkérdezte az iskolában, hogy hová ment a kis Jézus 12 éves korában? A mecenzéfi gyermek azt felelte: „Uf Joosz Ungresch lēan.”

Az érdekes és szorgalmas alsómecenzéfi nép nyelvét a költészetbe talán Scholcz Frigyes késmárki tanár vezette be először 1882-ben „Die Studienfahrt zweier Schulvereinler” című költeményében. A IX. énekben leírja, hogy Heinz és Wilhelmi Mecenzéfbe is jönnek és hallják, hogy mit dobol ki a dobos. Scholcz nagyon természetesen nem ismeri

³⁰ Magyarország vármegyéi és Városai. Abaúj-Torna és Kassa. 328—329.

kifogástalanul a dialektust, de próbálja utánozni. Dobol a dobos:

„Es bern Morgen fremde Herrn
In unsrer Stadt onkommen,
Die om Rothaus durt zu empfang
Sei Niemanden benommen!
Dos sein die Herrn vom Schulverein,
Den unsre Feind org täuschen;
Drum wer a klebal Füßsal hat,
Soll komm' und Eljen kreischen!
Da rief's von allen Seiten laut:
„Die Feind soll houln da Grailand!
Die fremden Herrn be' bir pei uns
Empfang als wie an Heiland!“

„Zum Zweiten: Unsre Stodt prauch Geld
Zum Onkauf von zwa Spritzen,
Drum sollt en Totenbogen Ihr
Mehr als pisher ponitzen!“
„Ach! du vafluchta Pauka du!
Bos sogst von Totenbogen?!
Da Grailand soll de Spritzen holn
Und dich dazu toutschlogen!“

Zum Dritten: 's soll die ganze Stodt
Den Dreck beg räum von Begen;
Benn nicht, so ist da Magistrot
Gezwung sich 'rein zu legen!“

A két berlini utazónak feltűnik a Grailand szó.

„Ich bitte, was bedeutet wohl
'Grailand' in Ihrer Sprache?“
„Da Taibel ist's!“ „So?! Denn ist's gut,
Wenn ich hier Glossen mache!“

Erre kitört a felháborodás, a mecenzéfiek megvadultak,
összetörték az asztalokat, padokat, székeket.

„Hört! Glosamasta haßt da
Uns Alle, die bir ihn pagrißt,
Er schimpft uns Glosamasta!“

„Kreuzgute und fidele Leut,
Dos send de Gründla alle;
Denn schläft da Hund und kimmt a Dieb,
Gehn sie hinaus zum Stalle,

Und gauzen grod so bie a Hund,
 Da Dieb muß dann entloofen,
 Dabacht da Hund, so reden se:
 „Bos bellst?! Du kannst noch schloofen!“
 Nur Niemand sog und frog pei uns:
 Bu bohnt da Glosamasta?“
 Da bird pei uns, en Metzenseif,
 Geschlogen zu a Klasta!³¹

Scholez strófaiból is kiviláglik, hogy nagyrabecsüli azt a népet, amely híven ragaszkodik tájszólásához is. Egymáshoz nagyon ragaszkodnak a mánták, pedig sokan vannak, az Egyesült Államokban is van vagy 2000—2500, köztük Kundtz Tivadar, a clevelandi gyáros, akit a newyorki tőzsdén a tíz leggazdagabb dollárkirály közt emlegetnek. Kundtz a középpontja a mecenzéfiek gondolkodásának; ha valakin szorul a kapca, átkel a tengeren és ott mindjárt kenyeret és munkát kap a nagyerszenyű és nagyszívű „földi“ gyárában. Ott egész fiók=Mecenzéf van, amely kizárólag mánta nyelven beszél. Ha együtt vannak, énekelnek, még pedig magyar nótát, de *mánta* szöveggel.

Es steht de Mühl. De Rēda sein zeprochen.
 Schbazpraun Madl, bos bist zen Oomtmohl kochen?
 Fäsch mēt Tunke. Bos prauchst du dos ze bössen?
 Szoomst kömmt mein Junka, deer bëll doch Oomtmohl èssen.
 (All a malom...)

Onsa Tuēm ës mächtig grooß,
 Nēhmetn s'om non de Mooß,
 Zōgetn s'om Hoosen oñ
 Ne dos böar' a grooßa Mooñ!
 (Jaj, de magas a torony.)

Öf en Fußsteig sëtzt de Kopeläa
 Gestan boa pei Söfln bidr abäa.
 Freilich ginget aañ jä söchs nēcht viel oon;
 Böa non iche sëlba nēcht Söfls Mooñ.
 (Leszállott a pacsirta.)

Z'ons en Gēatl baksen lauta Kälbakēan.
 Mei Jungfa ës *laatlich*,³² obr ich hoo se gēan,

³¹ Fr. Scholez: Studienfahrt zweier Schul-Vereinler. Késmárk, 1882. IX. Gesang. Strophe 191—196., 201., 203—206.

³² *laatlich* = csúnya.

Bëa frógt aboos danooch, ta benn s'aeh laatlich ës,
Aso grausom schön sei'ch jä aach selba nëcht!

(Kis kertemben kivírtott a retek.)

Az ilyen magyarból fordított népdalokból egész anthológiát állíthatnánk össze Mecenzéfen! Bárhová jut a mánta,

Péter Gallus

szülőhelyét tartja a világ középpontjának. Mikor a világ járt mecenzéfit ott honkérdezték, hogy milyen Amsterdam, megvetőleg csak ennyit tudott mondani: „En Amselssdam, duët fleösst da Dreck ës Mëa nein“.

Az igazi hamísítatlan mánta-nép-lélek nyilatkozik meg *Gallus Péter* költeményeiben.

1868 július 31.-én született Alsómecenzéfen, Rozsnyón végezte a gimnáziumot és a teológiát. Két évig kath. káplán volt Szolnokon, azután hittanár Rimaszombatban. 1904 óta plébános Rappon. Losonc mellett.

Most Losonc-kerületi esperes. Csak fiatalabb korában írt mánta verseket. Nyomtatásban egyetlen egy költeménye jelent meg „De Metzenseifna Kiëch“.³³

³³ *Gedeon Alajos*: Az alsómecenzéfi német tájszólás hangtana. 1905. 72—77. és *Kövi Imre*: Pisenstëtzen-ében (nagyon, de nagyon hibás szöveggel).

A mecenzéfi templom helyén mocsár volt, abban egy félelmetes sárkány lakott, amely felfalta az embereket. Egy vén asszony szabadította meg a várost a sárkánytól. Szurokból készített egy babát, felöltöztette mecenzéfi viseletbe, odatette a mocsár szélére. A sárkány megette a babát, mert leánynak nézte. A szurok felpukkasztotta, megdöglött.

Gallusnak sok kézíratos költeménye forog közkézen. Tréfás versben örökít meg egy medvevadászatot. *Das Péalied* elmeséli, hogy jelentés jött Mecenzéfre, amelyre összeröfönt valamennyi kocavadász. A medve leütötte az erdőben a legszebb tinót. Szent Hubert buzgó tanítványai előszedik a puskáikat, meg akarják ölni Mackó urat. A vadászathoz bátorság kell. A bátorságot megadja a szesz. A hősök jól bepálinkáznak; isznak a medve bőrére; mikor már nagy bennük a virtus, kitámolyognak az erdőbe. A mackó megérzi a saját maga pecsenyéjét, odébb áll és kineveti a díszes társaságot.

Így kezdődik a költemény:

En Metzenseifen boa's geschehñ,
De Leöt boan alle toll.
De hobn of da Hõh an Pëa gesehñ,
Mët langka graua Boll.
Es muss aach abos sein droñ gelegn;
A Stiëkl boa en Bald
Varreckta ontan Strauch gelegn,
Ganz meölstot ond kalt.

Ond Pruda Pëa, döñ boa dos ganz egal,
Da prummt dazu sein Lied:
„A Kuh, a Stiëk,
Die biët noch heut dabüegt.

— — — — —
De zittan alle doch va mir
Duich Leba, Plautz ond Moak!“⁴³

A mánták nagyrésze vaskovácsolással foglalkozik a vasművekben (Homa: Hammerwerk). A kovácsok éneklik Gallus *Homalied*-jét a „Komm Karline“ dallamára. Első szakaszát ideiktatjuk.

⁴³ A *Péalied*-et a kilencvenes évek elején divatos „A suszter meg a szabó, — mek-mek-mek! — Elnevezték vasárnapot munkaszünetnek“ kezdetű orfeumi nóta dallamára éneklik Mecenzéfen.

Benn da Schmied | Ën Homa geht | Singt'r a Lied:
 Va Tog, benn andre schlofn | Krich ich schon aus en Ströh,
 Viel liegñ noch hënten Oown | Benn ich ën Homa geh.
 Mei Leöt die liegñ sich streckn | Ich tapp ën größtn Schnee,
 Ën aana Hand en Steckn | Ën Schubsack ën Kawee. —
 Ond benn's m'r ach schiät de Aagn ausschmeißt | Ich siñg
 ma aans dazu:

Aboos gefällt ma aus da Beis, | Hoj Leene doos pist Du!
 Ond bal ich hoo oon diä gedoocht | Aus boas mët meina Ruh:
 T'a ho-ich kan Schlössl mëtgeproocht | Da Homa dëa boa zu!
 Hee! Batt non Leene, batt non Leene, batt!
 Batt non Leene, batt non Leene, batt!
 Du host es m'r oongetoon | On dõn pist du Schold dron!
 Du host es m'r oongetoon | On dõn pist du Schold dron!
 Do-is es Homa-Homa, pikapaka Homalied,
 Dois es Homa-Homa, pikapaka Homalied!

Honvagyát ecseteli Gallus *Ën da Domboch* c. költemé-
 nyében. Hazajön a meglett férfi; minden megváltozott.
 Keresi régi kedvenc helyét, a méhest. Az is rombadőlt.

Ond zböschén Staanan ond Geröll,
 Ond zböschén Hohnäppln ond Schleen
 Sieht a an alten Rosenstock
 Met an kohlaanzegñ Rösl stehn.

Semmi sem maradt az ifjúságból, csak ez a rózsató.
 Emellett sírja el a poéta az elvesztett paradicsomot, a régi
 gyermekkort.

Gallus nem hiába pap, jól tud prédikálni; ahol teheti, lel-
 kére beszél honfitársainak.

Alsómecenzéfen van olyan egyesület is, amely létezik,
 anélkül, hogy megvolna. Ez a serfőző-céh. Régi időben a
 város több háza serfőzőjoggal bírt. A város megvette ezt
 a jogot és a mai napig is fizet megváltást a csak névleg
 fennálló céhnek. A céh tagjai a város volt és jelenlegi
 városi képviselői. Működése abból áll, hogy Gyertyaszén-
 telő előestéjén vacsorára jönnek össze a tagjai, másnap
 együtt hallgatnak misét. E céh tagjának lenni a legnagyobb
 polgári kitüntetés. 1913-ban a „Preöa Zech“ (Bierbräuer-
 Zeche) megválasztotta Gallus Pétert, a rappi plébánost,
 tiszteletbeli tagnak. A költő igen érdekes és szép költe-
 ményben köszönte meg a kitüntetést. Elmondja a céh tör-
 ténetét. Dicsőíti az ősokeket.

Es Hägeproochte hob'n se geacht
 Ond hob'n pehalln de alte Tracht,
 Es Votaland boar om teöa ond hoch,
 Doch hobn se pehalln de alte Sproch!
 Ond, dëa de Metzenseifna kennt,
 Dëa hält om doos gebieß fa ka Sönd!
 ...Ta boa die alte Tracht nëcht schön?!
 Ont bëa hot pëßre Unga gesehn?

Kéri a mántákat, ragaszkodjanak az ősi szokásokhoz, a régi viselethez, a régi nyelvhez. Mert ha ezt nem teszik, elpusztulnak. Hogy milyen kincs a mánta nyelv, ezt mutatja talpraesett módon Gallus büszke lokálpatriotizmustól harsogó szép költeménye, amelyet teljes egészében közlünk.

BIÄ „MANTAACKN“.

Non schäm br ons nüsch, benn s'ons ach tääl,³⁵
 Toß biä stoots deötsch „mantaakesch“ redn!
 De solln non ontan Sprochn bähln:
 Boo redn se deötscha? Boozekegn?

Ta koosn se schiät ën Berlin,
 Ën München, Bien, odr en da Leötsch,
 De Sachsn ën Siebnpüegn denien...
 Ta koosn se schiä deötscha „deötsch“?!...

De Großväta hobn onsa Sproch
 Gescheppt — noch aus uäraltn Pronn
 Ond ons als Ëabtaal mëtgeproocht,
 Ond hobn ka Boat valoan davan.

Doos Ëabtaal hobn biä hochgeschätzt,
 Duich viele lange hundat Joa,
 Ond hobn ka Boat dazu gesetzt:
 Die Sproch ës itzt — abi se boal

Non schäm br ons nüsch! Stolz soll ba sein!
 Solln s'ons ach tääl: bëa frogt danooch?
 Biä redn nëcht „scheen“ ond ach nëcht „fein“...
 Biä redn de „alte“ „deötsche“ Sproch! —

Gallus megtestesülése az igaz mánta szellemnek; ha olvasuk műveit, amelyekben a tanult fő és a meleg szív, a pajkos humor és a keresztény mély hite egyformán nyilatkozik.

³⁵ Tääl = quälen.

nak, megértjük, hogy miért tartotta Kliegl a mántákat igazi, őseredeti és romlatlan gründlereknek. E szorgalmas, becsületes néptől a zipser igen sokat tanulhat: összetartást és demokráciát. Sokat forgolódtam mánták között, azt vettem észre, hogy nincsenek köztük társadalmi osztályok és válaszfalak. Az idegenbe szakadt „úr“ és „munkás“ testvéri szeretetben vallják egymást egyenrangú testvéreknek. Legerősebb összetartó kapcsuk a — tájszólás!

A mánták után a *buleenerkről*³⁶ kell szólnunk, Dobsina német lakosairól. A Dobsináról szóló irodalom igen gazdag.

Korabinsky feljegyzi 1786-ban kiadott lexikonában, hogy a dobsinaiaknak egész külön tájszólásuk van, amely nagyon elüt a szepesi városok dialektusától.³⁷ Vályi András pedig azt írja: „Lakosai e' Városnak igen munkások, és a' szászoknak maradékai; noha tótul is beszéllenek... Tsudálkozásra méltó, hogy e helyet semmiféle viszontagság velek el nem hagyathatta.“³⁸

*Bartholomaeides*³⁹ délibábos nyelvészkedéssel a quadok maradékainak tartja a dobsinaiakat és mutatványt közöl tájszólásukból:⁴⁰

Johannas: „Bu gëst, Mëchl? Mëchl: Ber kraischt ov mich? ovn peag gë ich, Johannas. Batr, bos bilst, nochper? J.: Nischt. Ich frog nur, bu gëst? bos host ën tånister? M.: Batr brôt, speck und fleesch. J.: Ëss dei mutter derhëm? M.: Jó. J.: Und der vôte? M.: Ëss ën hômer gongen. J.: Bos mocht er do? M.: Orbaiten ës er gangen. J.: Bos hot die mutter gekocht? M.: Batr knêtchen mit brinza, ober ich hob sa nit gessen. J.: Borum? bisô du holdrbear! sô konst fëschlêbert oder bossersuppa fressn. — Ez a legrégibb feljegyzése a tájszólásnak.

Genersich Keresztély⁴¹ 1804-ben elmeséli, hogy Kun Miklós és Jónás, Benedicti gróf fiai 1326-ban építették Dobsinát, melynek első lakosai Korponáról jöttek. Mikor az erdőt

³⁶ *buleener* = *welch einer*.

³⁷ Korabinsky: Idézett munka, 122. l.

³⁸ Vályi András: Magyarország leírása. I., 501. 1799—1890.

³⁹ Bartholomaeides: Comitatus Gömöriensis Notitia. 1805—1808. 136. lap.

⁴⁰ Ez a párbeszéd megjelent azóta különféle helyesírással *Csaplovics*: *Die Deutschen in Ungarn* c. cikkében. *Spiegel* 1842. No. 12., 101. l. — *Firmenich*: *Germaniens Völkerstimmen*. 1854, 628. *Schröer* cikkében. *Sitzungsberichte*. 1858, 27. Bd. 225. S. Weber Arthur is közli.

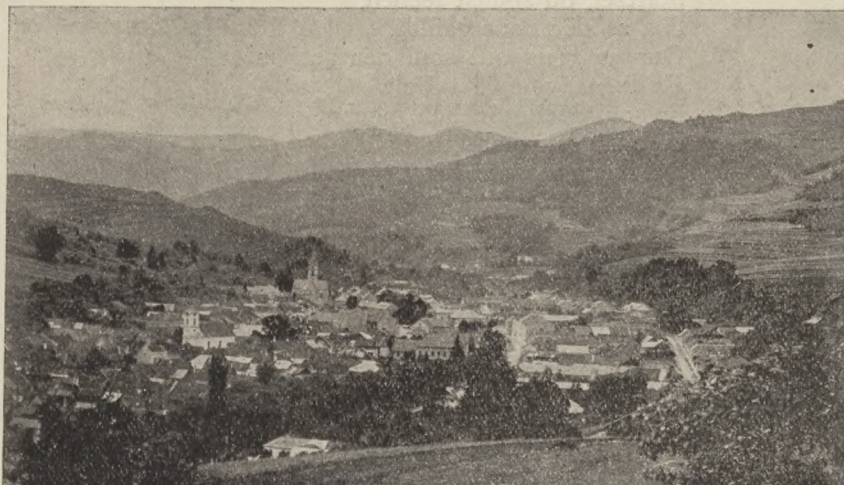
⁴¹ Genersich: *Merkwürdigkeiten der k. Freystadt Kesmark*. 1804. 115.

irtották, nem tudták, hogy miképen nevezzék el. Azt mondták, hogy amiről először beszélnek, azután fogják elkeresztelni. Fazekat tettek a tűzre és amikor forrni kezdett, elkialtotta magát az egyik: „Nézz a fazékba!” (In den Topf schau!) Innen származik a város régi neve.⁴²

Genersich régi helynévmagyarázó mondát melegített fel, amelynek egész irodalma van.

Nagyon érdekes cikket írt erről Dr. *Franz Sartori*: Die Bergstadt Töpschau in Ungarn. 1809.⁴³ Sartori elveti a

Dobsina.

Nikl Irén felvétele.

fazékbanzés meséjét, mint viccet és hivatkozik Brückner könyvére: *Magnalia Dei in locis subterraneis* (Braunschweig), aki a helynevet azzal magyarázza, hogy a város a hegyekről nézve olyan, mintha fazékban feküdnék. Sartori említi Samuel Klein gölnici pap etimológiáját is,⁴⁴ mely szerint Dobschau annyi, mint Tobis-Au: Tobiás rétje volna. Említi Daniel Klesch magyarázatát is, aki Casper Piltzius latin művét Dobsina törökdüléséről kiadván, szintén az Au-

⁴² Ezt a mondát énekelte meg Klein Sámuel buleener és Lám Frigyes irod. német nyelven, Popperwasser c. kötetében.

⁴³ Dr. *Franz Sartori*: *Länder und Völkermerkwürdigkeiten des Österreichischen Kaiserthums*. IV, 176–183.

⁴⁴ *Samuel Klein*: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evang. Prediger*. Ofen, 1789. I. 262.

szóval kísérletezik. Sartori végül a saját elméletét adja elő. Azt mondja, hogy már a város építése előtt is Dobsinának hívták a patakot. A patak adta nevét a városnak. A német név már a tótnak a rövidítése. Az *au*-szótag későbbi fejlemény. Sartori okmányokkal igazolja nézetét.⁴⁵

Dobsinai szövegpróbát az említett párbeszéd után Firmenich és Schröer közölnek 1854-ben és 1858-ban.⁴⁶ Egy Szontág nevű ember írta. Címe: *Toast einem Kaufmann Matthias zum Geburtstag*.

Mättzel, du soullst leeben,
Pos as dër nour gafällt.
Ounser Herrgout soul dër geeben
Es Pesta voun der Belt.
Er soul dëch glicklich mochn,
Bi nour sain liebsten Laid.
Dai Aagen souln fat lochn
Fur lauder Loust ound Fraid.
Schoun dees Joar soulst du krigen
A Baibel scheen, froum, raich,
Bos olla bi'd potrigen,
Die keefen kuman z'aich.

Ez a jól megrímelt és ötletes pohárköszöntő gyakorlott versfaragóra vall. Úgyesen forgatta a tollat, mint Dobsinának sok íróembere. Ezek közül néhányan hírnévre vergődtek. Így dr. Gotthard Mihály, a dobsinai származású iglói pap († 1820). Lefordította és kiadta Piltzius művét: *Kurze Erzählung der Verherung der Bergstadt Topsischau*; azonkívül költeményeket is írt. Így Mikulik József⁴⁷ (1851–1886) megírta egyebek közt szülővárosának monografiáját: *Dobschau, eine monographische Skizze*. 1878. A bányász és a vasipar története Dobsinán. 1881. Magyar kisvárosi élet. 1885.

Dobsinai ember Mráz Gusztáv (szül. 1876), aki a tájszólást tudományos rendszerbe foglalta.⁴⁸ Könyvének függelékében sok verset, mesét és adomát közöl. *Lux Gyula*, áll. tanítóképző-igazgató, szintén a buleener nyelvvél foglalkozik.⁴⁹

⁴⁵ Melich János a Dobsina nevet a magyar Dobsa-családtól származtatta.

⁴⁶ Firmenich: Germaniens Völkersstimmen. 1854. 629. Schröer. Sitzungsberichte, 1858. 27. kötet, 225. l.

⁴⁷ Mikulik József könyveiből Mikszáth Kálmán több novellatárgyat merített.

⁴⁸ Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás.

⁴⁹ Lux: Sprachproben aus Dobsina.

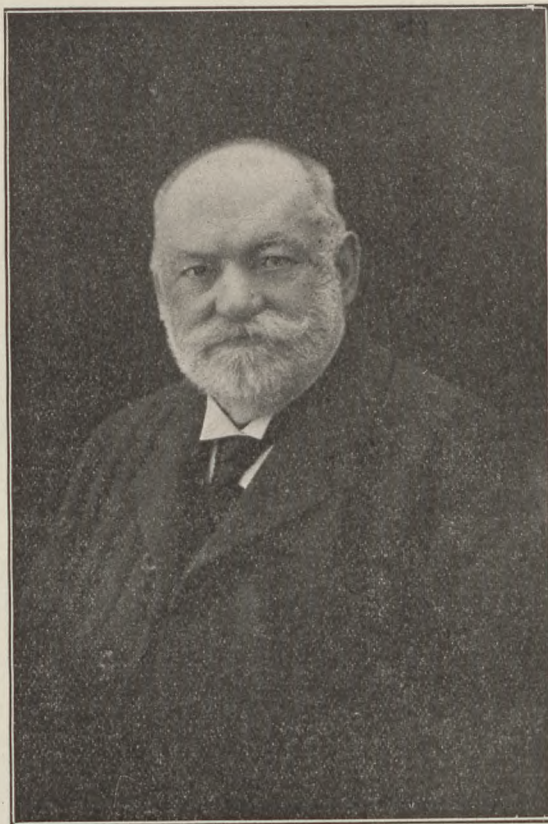

Dobsinának legismertebb íródeákja, minden buleener-hagyománynak megható szeretettel és bámulatos szorgalommal megáldott feljegyzője és tehetséges poétája: Klein Sámuel.

1847. január 29-én született Dobsinán. 1870-ben tanító lett szülővárosában.

1878-ban igazgatója lett a községi elemi iskolának. Ő szervezte az alsófokú ipariskolát és a bánya-iskolát. 1898-ban áll. polgári iskolai tanító lett, később a polgári leányiskola igazgatója. Sok cikket írt, amelyekben szülővárosát és népet ismertette. Lefordította Piltzius Gáspár művét: „A törökök betörése Dobsinára” (1884). Megjelent Rozsnyón 1903-ban (80 lap). Legkiválóbb és legterjedelmesebb néprajzi műve: „Bulenia”. 1906. Különlenyomat a „Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monographiája”

című műből. (Albumalak, 26 l.) Ebben leírja szülővárosának népét, gondolatvilágát, ismerteti a tájszólást és ennek illusztrálására a saját maga verses műveiből idéz egy csokorra valót, de eltitkolja szerzőségét. Rendkívül szép és élvezetes olvasmány; ilyen munkát kellene iratni minden egyes város-

Vogel D. felvétele.

Sam. Klein.

kánkról! Hiába titkolta el Klein a szerzőségét, — neve széles körben ismert volt, nemcsak Buleniában, ami Dobsina tréfás neve. Régen tudta mindenki, hogy Kleintől származik minden közzájón forgó dobsinai költemény. Műveit idézték Siegmeth Károly és Kövi Imre.⁵⁰

A mester tisztelői végre elérkezettnek látták az időt, hogy költeményeit kötetben összegyűjtve kibocsássák. 1914 őszén jelent meg a „Topscher Gatscholper“ című gyűjtemény. A cím annyit jelent, mint dobsinai csevegések. Előszót Weber Rudolf írt hozzá; Spangel Rudolf pedig fejtegetést a buleener helyesírás törvényeiről.

A kötet első része dalokból áll, amelyeket a szerző nagyjából magyar népdalok zenéjére írt, ami sokszor igen groteszk hatású, mert a német nyelv és a magyar muzika ritmusa nem illenek egymáshoz, de ez a tudatosan akart komikum csak fokozza a tárgyban levő exotikumot és nagyon hozzájárult a versek népszerűségéhez. Nehány dalszerű költeménye Kleinnak „As Krämel en der Hett“⁵¹ című kiadatlan, de már előadott vígjátékából való, amely a bányászéletből van merítve.⁵²

A második csoportot mondák alkotják, amelyek rendszeren elrejtett kincsek körül forognak. (Die drei Tulippen, Die Venediger, Es Peetler-Brennel, Die Silberzechen, Die Nooter von der Sott etc.)

Az elbeszélő költemények eleven menetűek, friss hangúak, kedélyesek, de sokszor terjengősek, bőbeszédűek is. Klein megénekli a törpék, manók, bányatündérek és kísértetek mesevilágát. Hogy milyen kedvesen tud regélni, álljon itt néhány szakasza a „búbos pacsirtáról“ szóló versének, melynek bevezetése eszünkbe juttatja Kisfaludy Sándor „Csobánc“ című költeményét.

AS MĚARCHEN VON KOBELĚARCHEN.

Komm nor hëar, du kleenas Këarlchen!
Setz dich hiedan of mai Knie!
Ich erzähl der itz a Mëarchen,
A schen'ras bist hëaren nie!

⁵⁰ Siegmeth: Jahrbuch des Karpathenvereins-ben, 1887. Kövi: Pisenstötzchen. Kesmark, 1912.

⁵¹ Nem eredeti vígjáték, hanem Fest Emilia darabjának átalakítása.

⁵² Előadták most is, 1926 júniusában, Dobsina 600 éves fennállásának ünnepén.

Amikor az Isten a teremtés után adományait kiosztotta, egy kis madárpároska azt kívánta:

Doß om Heep sillt ihnan bochsen,
Bie an Schandaar a Federschupp;
Dëar sa fat bollt sauber schmicken,
Kiwain sich pai jeden Zupp

és Isten teljesítette a kérést. A kis bóbitás madarak

„Tenzeln datten of en Strossen
Kweschen ondern Vegeln scheen,
Bie om Baal die stolzen Fräulen,
Die as ihnan obgasehn.
Und dos es dos scheena Mëarchen
Aus en Dëafel Kobelëar.
Von den lieben Kobelëarchen,
Dos uns olln gafällt so sëar.

A mesékbe Klein sokszor modern vonást visz bele, értékesíti a történelem és a technika vívmányait is. A Vloarenseifenben pl. siratja a manók eltűnését, — talán Amerikába vándoroltak ők is!

„Die Winschelrute ën der Topsch“ban elmeséli, hogy három bányász a Lapis Refugii-re ment a varázsvesszővel, egy barlangban kísérleteznek vele, ott idegent látnak, akikben kísértetet sejtnek. De ez a kísértet bemutatkozik. Egyetemi tanár. Összeszidja babonájukat. A régi Wünschelrute humbug; minden embernek van varázsvesszeje, ez az ész. Az ész taláztatja meg velünk a föld rejtett kincseit. Klein tehát racionális színezetet ad a régi meséknek. A „Grubenfee“ben leírja a mélység igazi tündérét, aki sugaraival öl. A rádium ez a tündérkirálynő. A tündér megfékezhető; ha rabigába hajtják, Dobsina ismét nagy lesz:

„Radium, dos muß sich fënden
Ën Buleenien gonz pustimmt!“

A harmadik rész vidám elbeszéléseket és tréfás verseket tartalmaz. Megéneklei a költő pl. „Bruder Michel“-t, aki mindig inni akar, a mennyországot borpincének, az angyalokat pincéreknek tekinti. A boldogult ivóknak Isten hosszú nyakat ad, hogy tovább érezzék az erjedt must mennyei ízét.

Michel ideálja ezért a hosszúnyakú zsiráf.

Az elbeszélések gyöngye: „As Richtersetzen ën der

Topsch“. — A régi időben nem úgy választottak bírót, mint ma. A legtekintélyesebb lett a bíró. És ki volt az? A legkövérebb! Mérlegre tették a jelölteket. A legsúlyosabb lett a podeszta. Egyszer két párt versenyzett; mind a kettő hízlaltatta a maga jelöltjét. A választáson az egyik párt csalt; vasreszeléssel béleltette ki Ópocaksága nadrágját. A győztes, aki sok disznópecsenye- és káposztafogyasztás által emelkedett a bírói székbe, a Krautundfleisch nevet kapta. (Tényleg volt Dobsinán egy Lachanosarcus = káposztahús nevű család!) A felülmúlhatatlan vídamságú költeményt Klein azzal fejezi be, hogyha ma volna ilyen bíróválasztás, akkor győztes az lehetne — aki ezt a verset írta!

Leíró költeményei, genreképei, dobsinai közmondásokat és furcsaságokat rímbeszedő parafrázisai, népszokásokat festő verses intelmei és pajkos adomái mind igen ötletesek és sikerültek. A szép hegyes, erdős környéket is megdallolja szép és eredeti megfigyelések kapcsán.

Magasztalja a régi polgári egyszerűséget, néha igen furcsa példákkal, pl.:

Friher boaren olla Leut
Mët er hëlzern Kiach zofrieden
Und itz muss der liaba Gott
Gleich a Basilika kriegén.

Szívesen választja kiinduló pontnak valamely ismert költemény bevezető sorait, szereti a refrain-nel ellátott versformát.

A tréfa jól áll neki, de megható és mély hangokat talál fájdalmának kifejezésére is; siratja az elhunytakat, a régi jó időt, az öregséget, a maga elárvulását.

Legmélyebb érzése a szülőföld szeretete. Az igazi buleener folyton vissza-visszavágyik Dobsinára, ha másképpen nem, hát holtan kívánczik haza.

Die lieba, sissa Heemot
Hon biër von Harzen gëarn!
Biër bëlln holt olla bieder
Ën Toot noch Topscher bearn!
Und dat mët Eldern, Bridern,
Benn och nor en der Truhn,
Zusoof mët unsern Lieben
Zo guter Letzt zu ruhn!

Klein meleg kedély; pajkos humora néha igen eredeti buk-fenceket hány. Találékony és ötletes. Itt-ott érzik rajta a pedagógus, aki azt hiszi: repetitio est mater studiorum. El-lapítja sokszor a jól indult mesét. Versei szinte tökéletesek, szereti a nehézségeket. Szinte látjuk örömét, amikor játszva faragja ki az egy rímet kívánó szakaszokat. Bátran mond-hatjuk, hogy jó és hű sáfárja volt a reá bízott talentumnak, uzsorát üzött a veleszületett tehetséggel. Összemérhető a legnagyobb tájszólásköltőkkel.

Klein Sámuel meghalt 1915 február havában.

Sírján mindig örökzöld marad a buleener-hála koszorúja, de a zipserék is meleg rokonszenvvel zárandokolhatnak pihenőhelyére, mert bármit mondjon is a komoly nyelv-tudomány a két nyelvjárás nem egymáshoz való tartozásá-ról, a zipser, aki Kleint olvassa, azt érzi, hogy ugyanaz a szellem lengi át, mint Weber vagy Schmaläüne költészetét, — testvéreére ismer a dobsinaiban! Dobsinának a zipser azt kívánja, amit Klein egyik „*leghelybelibb*” verse óhajt:

GLICK AUF!

(Das alte Zauberwort der Berge.)

Of en Rothaus en da Topscha hängt a Schild,
Of en Schild es ausgaschnitten a fain Pild.
Man gasicht om Pildchen a kleen Tëppel stehn,
Und a Männel kuckt dat en dos Tëppel rën!

Hano batter! Beast's is och, bos dos podeut?
Holt's en Ear dos Pildchen fat ihs Topscher Leut!
En die Tëpp die äsachten Topscher sëar-vorgnigt
Hon geschaat und iären Noman hear gakriegt.

Och die ganze Topscha es a Kessel-Topp,
Schaht man scheen von Longanpark ens Tool hie rop.
Bos dat drën en Uërzaiten gabraschgait hot,
Von den heb ber viela Joar as Fetta ob.

Kopper, Sëlber, Kobalt, Nikl, Eisenstëen
Sain die Pëssen, die da boarn en Kessel drën.
Viela Joar schon sein vorflossen pei den Schmaus,
Itz biërt's knopper! denn a Bronn scheppt och sich aus!

Moncha suchen ondra Tëpp sich ondersbu';
Bondern beg! Hon hie pai uns ke Fried, ke Ruh.
Ober ich, ich meen, as kinnt och onders sein!
Schat; as Männel dat om Roothaus lëart as fein!

Kuckt as doch noch fat òns kleena Tèppel rën.
 As muß monchen Pëssen datten noch gaschn!
 Nët vorzogt! En Poarer tiefer ongasetzt!
 As muß bieder pesser bëarn zo guter Letzt.

Pis as Männel schat òns Topscher Tèppel fein,
 Soll der Topscher och noch fat „Topschauer“ sein!
 Bënn dos Männel nimmt von Topp die Aagen ropp!
 Éascht denn ès von Brocken ledich unser Topp!

Of dos trink ber itz mai lieben Häuersleut,
 Bos ber hoffen, doß uns unser Harrgott gait!
 Hoch solln leben heut of Pfingsten olla scheen,
 Doß die Gruben bieder pold ën Segen stehn!

Dobsinának volt más verselője is, pl. *Jex András* „Hutmänn“, aki igen ügyes költeményben írta le „*Bie die olten Häuer hon as Pfingsfest gaholden*“ (Bulenia. 22–23. 1.).

Schont drei Bochn vor „Pfingsten ès boaren poroten
 Pein Brudervoter, die Ältsten och und zwa Jüngera mët:
 Bi as Häuerfest soll gaholden sein?
 Natirlich boar gleich die Red von bifl Foß Bein?
 Der Brudervoter sogt: „Ich meen ocht Foß sein ganug.“
 „Zain, ploß nor a heem en Mätbridern en Krug,
 — Meldt sich der Jakob — sei doch nët tomm!
 Vierhundert Monn prauchn doch holt nor schont 12 Foß,
 Doß doch jeder biat och a Finkel noß!“
 Der Dainjel sogt: „Zwa loß per ob, zehn mußn sein,
 Ober gebt ocht, doß nët Gaspielich bit sein!“

Jelenleg is van a buleenereknek egy városi poétájuk, rímfaragójuk: *Pellionisz Sámuel* személyében. Pellionisz Sámuel született 1870 június 27.-én. Foglalkozására nézve cipész, aki Hans Sachsra emlékeztető ügyességgel forgatja a humor és a lokálpatriotizmus pennáját. Költői lélek, aki ha kellő iskolázást kapott volna, igen szép dolgokat hozott volna napvilágra.

Munkaközben minduntalan megfogamzik lelkében egy-egy költemény, de ő ezeket nem írja le, ellenben könyv nélkül el tudja mondani az összes alkotásait. Írt barátjai nógatasára két színdarabot is (*Der gascheita Häuer* és *A lostich Trauerspiel*). Igen mulatságos költeménye: *Die gastëarta Vorstellung*. Egy dobsinai baka statisztának szegődik be egy bécsi Prater-színházba. Valóságnak veszi a darabot;

ölelgetni kezdi az egyik színésznőt; a közönség nagy gaudiumára le kell gördülnie a függönynek.

Megható és keresetlen szavakban siratta el Klein Sámuel halálát (Zon Ondenkn von Topscher Dichter Saml Klein):

„Gakonnt hot an die gonze Topscha
Und bit sein Nooman eewich nennen.
Gakonnt hon an och sear viel Fremda
Und ban an fattn oonerkennan.“

Lelkes szavakban vallja magát dobsinainak.

Man tarr och topschrisch redn,
Man tarr och Topscher sein,
Bit sich nischt dermēt vorgebn
Von Recht und Nobelschein!

vagy:

A jede Sproch en Earn,	A Versl ober Bentschl
Die es geit of Gottes Ead.	Rihrt och en oldern Jontsch,
Keena tarr man vorbearn,	Sogt om es junga Jentschl
Jeda hot deen gleichn Beat!	En seiner Sproch an Bontsch.

A költő — hozzám intézett sorai szerint — 33 éves korában megszökött. Ezért költ most, hogy az unalmat elűzze. (Schreibt aus Langerweile manchmal einen Unsinn — mondja.) Dobsina 600 éves alapításának ünnepén ő üdvözölte honfitársait zamatos buleener-versekben. — Pellionisz jól teszi, ha nem marad a kaptafánál.⁵³

A gründlerek, mánták és buleenerek költészetében egészséges lélek, mély természetérzés és hazafias érzés nyilatkoznak meg.

A tájszólás ápolásával nemcsak lelki üdülést szereznek a költők, hanem fegyvert is adnak a kezünkbe.

Sőt tovább is megyek: a tájszólás elszakadt testvéreinknek igazi lelki otthona, amelyben nyugodtan várhatják jobb idők eljövételét. Elszakadt testvéreinknek csak egy kötelességük van: a fennmaradás! Csak az veszti el hazáját, aki nyelvét elfelejti.

A magyar hazának nem voltak jobb fiai, — mint a szepesi németek. Legújabbán meghúzták a vészharangot a

⁵³ Pellionisz költeményeit Rath Laura úrhölgynek és Lux Gyula úrnak köszönöm.

német származásúak ellen. Legnagyobb nemzeti veszedelemnek mondta egy modern író a német eredetű elemeknek boldogulását és szereplését.

Ezzel szemben hivatkozunk egy régi jó magyar íróra, Szirmay Antalra, aki a *Hungaria in Parabolis* című művének 88. lapján 1807-ben ezt mondja: „Teutonibus in Hungaria plurimae Illustres Regni familiae Originem, Civitates Regiae incunabula, ingenuae artes, et opificia progressum suum debent. Unde Hungarus Germanum Sógor affinem compellat. Quia illos jam novem saeculis intra nos habemus. Non illi vi intraverunt in medium nostri, sed nos Hungari vocavimus eos, et partiti sumus cum iis fraterne agros nostros, et vineas nostras, et panem nostrum. Nos illis filias nostras dedimus, et illi nobis suas, et mixtus est sanguis noster cum sanguine eorum. Teutones ergo sunt affines concives et commensales nostri, praesertim milites.“

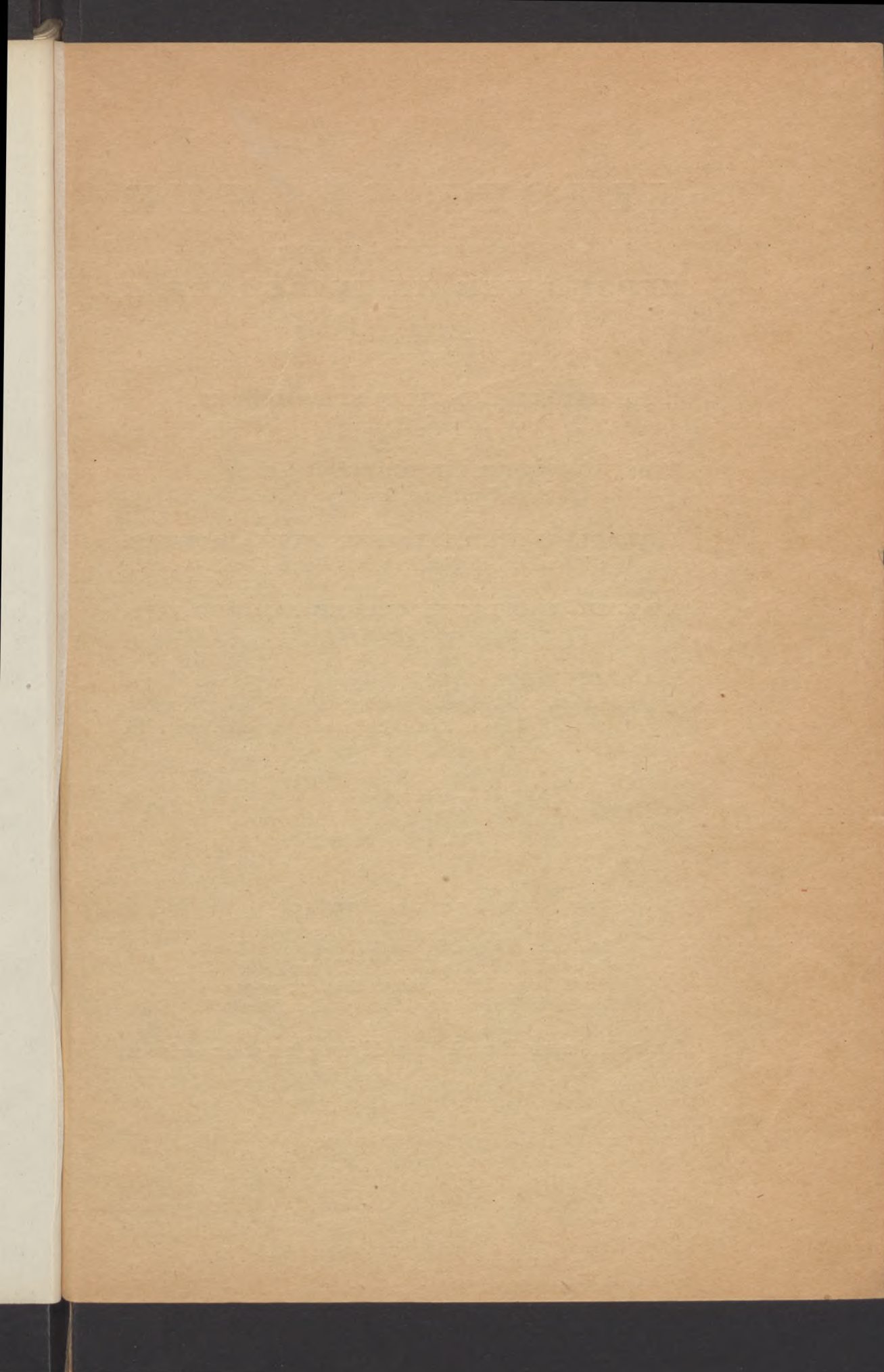
Vagyis: „A legtöbb magyar nemesi család német eredetű, a városokat németek alapították, a művészetek és az ipar nekik köszönhetik haladásukat. Ezért a magyar a németet sógornak, rokonnak hívja. Mivel a németek már kilenc évszázad óta laknak közöttünk. Nem erőszakkal törtek be; mi hívtuk őket, megosztzkodtunk velük testvéri módra a földekben, szőlőkben és a kenyérben. Mi nekik adtuk leányainkat, ők a magukéit, és a mi vérünk egybevegyült az ő vérükkel. A németeink tehát rokonaink, polgártársaink, asztaltársaink, fegyvereseink!“

Semmiféle modern fajelmélet nem fog közénk éket verni, mert, mint ez kis tanulmányomból is kiviláglik, a gründlerség — mint az egész szepesi nép — a Szirmay Antal sorai-ban élő szellemnek katonája.⁵⁴

⁵⁴ A gründlerek irodalmával igen röviden foglalkoztak *Mattyasovszky Erzsébet* (A szepesi némettség nyelvjárási műköltészete. c. mű 7. lapján) és *Dr. Bruckner Győző* (A Szepesség népe. 49—50. l.) Lásd Bruckner Győző szép tanulmányát is *Szabó Oreszt* Nemzetiségi Könyvtárában.

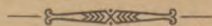

ZIPSER BÜCHER

herausgegeben vom

ZIPSER VEREIN IN BUDAPEST

1. SCHMALÄUNES LOSTIJE GESCHICHTEN.

Von Dr. Aurel Hensch. 1919.

2. ZËPSERSCHER LIEDERPOSCHEN.

Von Lëndners Ernst von Kejsenmark. (In Vorbereitung.)

3. RUDOLF WEBER, EIN ZIPSER VOLKSDICHTER.

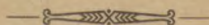
Von Johann Loisch. Mit Webers schönsten Gedichten. 1925.

4. NATUR- UND LEBENSbilder AUS DER ZIPS.

Von Jonathan Haberern. 1926.

5. A SZEPESSÉG.

Emlékkönyv a Szepesi Egyesület fennállásának 50. évfordulójára. Budapest, Kókai Lajos könyvkereskedése. 1926.

In Kommission bei

Ludwig Kókai, Budapest. Kamermayer K.-u. 3.

Brüder Scholtz, Budapest, Ferenc-körút 19-21.

Emil Schmidt, Kesmark (Zips), Lyzeumgasse 4.

Ludwig Voggenreiter, Potsdam, Kiewitt 32.

Durch jede Buchhandlung zu beziehen.

